

1918. gada decembris Rīgā – Latvijas zemessardzes rotu dumpis

Rīga, December 1918 – Mutiny of the Latvian National Guard Units

---

Artis Buks, *Mg. hist.*

Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultāte

Aspazijas bulvāris 5, Rīga, LV-1050

E-pasts: buks.artis@gmail.com

Rakstā aplūkota situācija Vācijas armijas okupētajā Vidzemē un Kurzemē 1918. gada rudenī – Latvijas Republikas proklamēšanas laikā –, kā arī sabiedrībā valdošo ideju un vēlmju pretrunu saspilējums gada nogalē, kas izpaudās kā masveida nepakļaušanās pavēlei iestāties nupat izveidotajos Latvijas bruņotajos spēkos (zemessardzē). Proti, no latviešiem saformētās vienības atteicās doties uz fronti. Kara tiesa vairākiem dumpiniekiem pieprieda nāvessodu. Tālaika sabiedrībā notikušais izsauca visai plašu rezonansi, un daudz kas liek domāt, ka tas lielā mērā inspirēja arī masveida dezertēšanu no zemessardzes rindām 1919. gada janvāra pirmajās dienās. Šie notikumi historiogrāfijā praktiski nav aplūkoti, tāpēc rakstā mēģināts rekonstruēt notikumu gaitu, lai saprastu, kas īsti notika Rīgā 1918. gada pašās pēdējās dienās.

Atslēgvārdi: 1918. gads, Latvijas dibināšana, Latvijas zemessardze, Baltijas landesvērs, Rīgas rotu dumpis, Latvijas Neatkarības karš.

The article looks at the situation in Vidzeme (Livland) and Kurzeme (Courland), which were then occupied by the German army, in the autumn of 1918 and during the establishment of the Republic of Latvia as well as at turbulence of conflicting ideas at the end of the year which led to massive disobedience to orders in the recently established Latvian armed forces (militia). Namely, the units composed of ethnic Latvians refused to go to the front. The war court sentenced several mutineers to death. The events provoked (an outcry) outcry among the general public of the time, and it is plausible to assume that this was a cause of large desertion from the ranks of militia in the first days of 1919. These events are practically absent from the official historiography. Therefore, the paper attempts at reconstructing the course of the events in order to understand what actually happened in Riga in the very last days of 1918.

Keywords: year 1918, Proclamation of Republic of Latvia, Latvian National Guard, Baltic *Landeswehr*, Baltische *Landeswehr*, Baltic Land Defence, Baltic Territorial Army, Baltic Home Guard, Latvian War of Independence.

Latvijas neatkarības sākuma posms ir visai maz pētīts, literatūra par šo tēmu pamatā balstās tikai uz dažu vēlāko Latvijas armijas ģenerāļu – Mārtiņa Peniķa, Aleksandra Plensnera, Pētera Radziņa, Jāņa Baloža u. c. – atmiņām, būtībā tie ir šo atmiņu atreferējumi un traktējumi. Pēdējā desmitgadē gan situācija mainījusies, tēmai pievērsušies tādi zināmi pētnieki kā Ēriks Jēkabsons, Jānis Šiliņš, Gints Apals, taču par visaptverošu šī perioda atainojumu runāt vēl nevaram. Pētniecību apgrūtina arī tas, ka ir ļoti maz dokumentālu avotu (1918. gada 27. decembrī Latvijas Pagaidu valdības apsardzības ministrs Jānis Zālītis deva rīkojumu iznīcināt visus ministrijas dokumentus, ko, viņaprāt, nebija vērts evakuēt¹). Vēl mazāk ir zināms par t. s. Rīgas apsardzības rotu “dumpi” – ja literatūrā to vispār piemin, tad tikai garāmejojot pāris rindās.

Rakstā mēģināts apkopot maksimāli iespējamo ziņu apjomu, ko varam atrast Latvijas Valsts vēstures arhīvā, kā arī tālaika presē un memuārliteratūrā, cenšoties rekonstruēt 1918. gada nogales notikumu ainu, konkrētāk, t. s. Latvijas Pagaidu valdības bruņoto spēku Rīgas apsardzības latviešu rotu dumpi. Tēma risināta, apkopojot historiogrāfijā sniegto laika un situācijas raksturojumu, izmantojot zināmāko šī perioda pētnieku darbus,² kā arī vispārējus aprakstus³ un caurskatot aplūkojamā perioda Rīgā iznākošo latviešu presi⁴ kā sabiedrības noskaņojuma rādītāju, memuārliteratūru un atmiņas, kā arī Latvijas Valsts vēstures arhīva fondus⁵ par šo periodu.

Situācija Rīgā rudenī: pirmo sabiedriski politisko grupu veidošanās

Aptuveni 850 000 Kurzemes un Vidzemes iedzīvotāju atradās bēgļu gaitās Iekškrīvijā – visas lielākās rūpnīcas kopā ar strādniekiem un to ģimeņu locekļiem bija

evakuētas, ievērojama bija bēgļu masa no laukiem, bet palicējiem nācās uzturēt gan sevi, gan okupācijas varu. Situāciju vēl vairāk pasliktināja 1918. gada vasaras neraža. Rīgu apjoza dzelonstieplu aizžogojumi, bija spēkā komandantstunda un totāla kontrole. Iedzīvotājiem atņēma vara un misiņa priekšmetus, velosipēdus, tālrunus un citus elektriskos aparātus, siltās drēbes, vilnas un papīra krājumus. Veikalos tirgoja vairs tikai zirga gaļu, bet maizi cepa no surogātiem.

Pēc Brestas miera līguma noslēgšanas starp Vāciju un padomju Krieviju sāka atgriezties bēgļi no Iekškrīvijā – tikai Kurzemē vien iedzīvotāju skaits palielinājās no 275 000 līdz 510 000.⁶ Sāka ierasties arī Vācijā atbrīvotie Krievijas armijas karagūstekņi, no kuriem liela daļa apstājās te, neuzdrošinoties mēģināt šķērsot aktīvās karadarbības fronti. Išā laikā mainījās visas sociālās struktūras un pārvalde, pārvietojās milzīgas ļaužu masas bez pajumtes, fonā bija bezdarbs un vispārējs pārtikas trūkums. Visa mūsdienu Latvijas teritorija bija okupēta, taču okupācijas vara vienmēr un visos laikos ir represīvs režīms, kam raksturīgs zināms okupētās teritorijas iedzīvotāju beztiesiskums un saimnieciskās dzīves ierobežojumi.

Krievijas impērija bija sabrukusi – gan Berlīnē, gan Rīgā virmoja domas, kas notiks ar bijušajām Krievijas rietumu provincēm, kuras tai atņemtas kara gaitā. Parādījās gan vācu Baltijas aneksijas, gan kolonizācijas plāni, gan vietējā sabiedrībā valstiskuma veidošanas idejas (bija pat doma par Baltijas-Skandināvijas ūniju) – atkarībā no starptautiskās situācijas izmaiņām. Plāni bija visdažādākie, bieži vien pat diametrāli pretēji, jo sabiedrība Kurzemē un Vidzemē bija sašķelta gan mantiski, gan – pateicoties kara laikā Krievijā izvērstajai visai histēriskajai pretvāciskuma propagandai, – arī etniski. Vācbaltiešiem tā bija piederība vācu valodai un kultūras telpai, un kopumā

balstījās uz valodas un sociālās piederības principu, līdzīgā pašizolācijā bija arī krievi un ebreji. Savukārt lielākā daļa latviešu 20. gadsimta sākumā par savu pieņēma tobrīd modernos kreisos uzskatus un šķiru cīņu. Latviešu mazākā daļa – pilsonība – turējās romantiskā nacionālisma rāmjos, kas noteica striktu robežu starp vāciski un latviski runājošajiem iedzīvotājiem.

Visaktīvāk par zemes nākotni diskusija izvērsās vācbaltiešu elites vidē (pateicoties augstajam sociālajam statusam un “vāciskumam”, tā praktiski bija vienīgā okupētās Baltijas sabiedrības daļa, kas okupācijas apstākļos varēja publiski izpausties). 1917. gada 19. oktobrī Rīgas pili sanāca Apvienotā Baltijas zemju padome Vidzemes landmaršala Ādolfa Pilara fon Pilhau (*Adolf Pilar von Pilchau*) vadībā, deklarējot Apvienoto zemju padomi par augstāko pārstāvniecības varu Baltijā. Tās mērķis bija izveidot konstitucionāli monarhistisku Baltijas hercogisti (kā Vācijas protektorātu vai pat provinci), izstrādāt konstitūciju un izveidot pagaidu valdību.⁷ Sākotnēji šīs baltiešu elites aktivitātes raisīja Vācijā interesi un pat zināmu politisku atbalstu, taču mainījās starptautiskā politiskā situācija – rudenī Antantes nostājas dēļ Berlīnē tika nolemts politiski to vairs neatbalstīt.⁸ Tomēr tagad vācbaltiešu iedzīvotāju politiski aktīvākā daļa meklēja jaunus ceļus, kā izveidot neatkarīgu valsti, jo nu jau vēlme palikt Krievijas sastāvā vai iekļauties Vācijā daudziem pamazām zuda. Arī liela daļa politiski aktīvo latviešu iesaistījās šīs padomes darbā – latviešiem un vācbaltiešiem bija viena kultūra un viena dzimtene, atšķirās tikai valoda.⁹

Kā otrs politiskā smaguma centrs nākotnē sevi pieteica latviešu pilsoniskās aprindas ar divām organizācijām. Proti, Iekškrīvijā jau darbojās Latviešu pagaidu nacionālā padome (LPNP),¹⁰ bet okupētajā Rīgā rudens sākumā nelegālas kopā sanākšanas uzsāka politiski aktīvi noskaņotu

domubiedru grupa, t. s. Demokrātiskais bloks (DB). Arī tajās apsprieda zemes iespējamo nākotni. Protams, bija arī kreisās kustības – sociālrevolucionāri (t. s. eseri), sociāldemokrāti u. c. – taču kreisie kā internacionālisti uz dzimto novadu raudzījās nevis kā uz iespējamu suverēnu subjektu, bet labākajā gadījumā kā uz “brīvu Latviju brīvā Krievijā”. Diemžēl 1918. gadā abas šīs okupācijas zonā vēl nelegālās, tātad darbībā stipri ierobežotās latviešu organizācijas vēl nebija tāds politiskais spēks, ar ko vajadzētu rēķināties.

Pie tam lielākā daļa šo organizāciju dalībnieku enerģijas un aktivitāšu tika vēlītas savstarpējiem ķīviņiem par tiesībām pārstāvēt tautu. LPNP bija vienīgā legālā, turklāt jau zināmu starptautisku atzišanu panākusi latviešu tautas pārstāvniecība, savukārt DB faktiski pārstāvēja nevis tautu un ne pat Rīgas iedzīvotājus, bet gan šauras pilsoniskās aprindas “pagrīdē”, taču atradās okupētajā Rīgā. Padome pieturējās pie pozīcijas, ka tautu var pārstāvēt tikai politiskas partijas, nevis saimnieciskas organizācijas, savukārt DB centās uzsvāru likt uz to, ka bloka locekļi katrs nāca no kādas pirms kara darbojušās latviešu politiskās partijas vai saimnieciskas organizācijas, tātad Demokrātiskais bloks vismaz teorētiski pārstāv arī pietiekami plašu iedzīvotāju politisko uzskatu spektru.

Tā kā LPNP atradās Krievijā, bet DB – Rīgā, ņemot aktīvu līdzdalību minētajā Baltijas neatkarības plānu apspriešanā, pēdējā sāka sevi pozicionēt par galveno, tātad vienīgo leģitīmo tautas pārstāvību Kurzēmē un Vidzemē.

Situācija 1918. gada rudens otrajā pusē

Situācija kardināli mainījās, kad 1918. gada novembra sākumā Ķīlē sadumpojās Vācijas kara flotes III eskadra

un pacēla sarkanos karogus, aizsākot t. s. Novembra revolūciju Vācijā. 6. novembrī sadumpojās vācu matroži Rīgā, Liepājā, Tallinā un Ventspilī. 12. novembrī Tallinā vācu virsnieki pat lūdza britu flotes atbalstu savu revolucionāru nomierināšanai.¹¹ 9. novembrī Vilhelms II (*Wilhelm II*) atteicās no troņa; 11. novembrī tika noslēgts Kompjeņas pamiers. Armijā sākās matrožu un kareivju padomju veidošanās, kuras pārņēma reālo varu.

Strauji pasliktinājās kriminogēnā situācija: avīzēs parādījās vairāk ziņu par slepkavībām un laupīšanām uz ielām Rīgā.¹² Iegūt ieroci nebija grūti, piemēram, novembra pēdējās dienās dzelzceļa stacijā gaišā dienas laikā nozagtas 300 jaunas karabīnes ar munīciju, bet balles laikā ģildē no garderobes nozagts ap 100 šineļu, kuros gandrīz visos kabatās bijuši revolveri.¹³

Politisko brīvību gaisotnē legalizējās vietējo iedzīvotāju politiskās partijas, viena pēc otras tika dibinātas jaunas. Pie tam, kā jau laikā, kad politiskais nacionālisms bija visai aktuāls, partijas dibinājās ne tikai pēc ideju, bet arī pēc nacionālās piederības principa. Visas šajā brīdī darbību uzsākušās¹⁴ arī latviešu pilsoniskās partijas bija vēl mazskaitlīgas, taču tās visas kategoriski noraidīja sadarbību ar nelatviešu partijām un kreisajiem, kaut pirmie pārstāvēja turīgāko, izglītotāko, politiski un kultūras ziņā ietekmīgāko iedzīvotāju daļu, savukārt otro pusē lielā mērā bija latviešu vairākuma simpātijas.

14. novembrī par Vācijas valdības ģenerālpilnvaroto Baltijā (*Generalbevollmächtiger des Reiches für die baltischen Lande*) tika iecelts sociāldemokrāts Augusts Winnigs (*August Winnig*), kurš nupat bija ieradies Rīgā. Savu darbību viņš sāka ar to, ka lika atbrīvot no cietumiem par nacionālisma un sociālisma propagandu aizturētos, atcēla preses cenzūru un pasludināja pulcēšanās brīvību. Kurzemē un Vidzemē pagastos un pilsētās sākās visai stihiska

iedzīvotāju politizācija, taču praktiski tikai kreisajā virzienā. 12. novembrī apkārtējo pagastu iedzīvotāju masu sapulcē Valkā tika nolemts atjaunot padomes Vidzemē, 14. novembrī izveidojās strādnieku padome Liepājā (pat praktiski pārņēma civilo varu pilsētā), novembra beigās – Jelgavā u. c. Sociāldemokrātiem maziniekiem un lieliniekiem šķita, ka situācijā, kad absolūts iedzīvotāju vairākums atbalsta viņus un civilā vara pati krit rokās, bet okupācijas armijā varu pārņēmušas viņiem simpatisējošās kareivju padomes, – sadarbība ar pilsonības “kungiem” ir lieka. Aktuālāki šķita iekšējie ķīviņi starp maziniekiem un lieliniekiem par to, kurš vadīs latviešu proletariātu ceļā uz vispasaules revolūciju.

Visi strīdējās ar visiem, kamēr okupācijas vara bruka, varu un kontroli pārņēmot sociālistiem un kareivju padomēm.

14. novembrī Rīgas Latviešu biedrības namā notika Latvju kareivju nacionālās savienības (LKNS) sapulce. Tika nolemts “*par turpmāko pastāvīgo valsts varu Latvijā*” uzskatīt “*Latviešu Nacionālo padomi līdz tam laikam, kamēr nebūs nodibināta Latvijas valsts satversme*”.¹⁵ LKNS 15. novembra sēdē nolēma vērsties ar attiecīgu prasību pie LPNP (iesniedza apakšpulkvedis Roberts Dambītis 17. novembrī):

“Latvijas kareivju nacionālā savienība [...] ir gatavi uzņemties zemes drošības un kārtības uzturēšanu. Līdz ar to mums uzdots griezties pie Nacionālās padomes un ārpus tās stāvošu partiju priekšstāvjiem ar noteiktu lūgumu šai kritiskā brīdī atstāt pie malas strīdus un nekavējoši sastādīt Latvijas valsts aparātu.”¹⁶

Ar visai lielu novēlošanos, lai nodrošinātu vietējo iedzīvotāju atbalstu, Baltijas zemju militārās pārvaldes vadītājs majors Alfreds fon Goslers (*Alfred von Gossler*) 16. novembrī aicināja pie sevis pazīstamākos latviešu pārstāvjus – viņš bija iecerējis

tiem piedāvāt proklamēt neatkarīgu valsti. Taču nepatika pret okupācijas varu bija tik liela, ka neviens uz šo sapulci neieradās. Pāris dienu iepriekš arī A. Vinnigs bija piedāvājis latviešu pilsonības pārstāvjiem proklamēt savu valsti pēc igauņu un lietuviešu piemēra, taču šī ideja nerada atsaucību. Tāpēc liels bija viņa izbrīns, 17. novembra vakarā uzzinot, ka latviešu partijas tomēr nonākušas pie kopsaucēja un plāno proklamēt savu valsti.¹⁷ Tā 17. novembrī pilsonisko partiju, eseru un sociāldemokrātu mazinieku pārstāvji beidzot vienojās par kopīgu platformu, izveidojot kopīgu pārstāvniecību: Latvijas Tautas padomi (LTP). 18. novembrī LTP proklamēja Latvijas Republiku un izveidoja tās Pagaidu valdību.

Kā raksturo Edgars Andersons: “*Valdība radās spontāni, bez iepriekšēja, labi izdomāta plāna un organizācijas. Tās bāze – Latvijas Tautas Padome, – nerezistentēja vēl visus Latvijas iedzīvotājus, bet tikai nelielas grupas.*”¹⁸ Citu tautību iedzīvotāji pārstāvēti netika, kaut arī etniskajām minoritātēm (~1/4 iedzīvotāju) teorētiski tika paredzēta šāda iespēja nākotnē.

Aplūkojot situāciju kopumā, 1918. gada nogalē redzam četrus politiskos spēkus: pirmkārt, okupācijas spēku VIII armiju,¹⁹ otrkārt, vācbaltiešu eliti, kas nebija atmetusi cerību izveidot Baltijas valsti (apvienojot vienā veselumā Kurzemi, Vidzemi un Igauniju), treškārt, Latvijas Pagaidu valdību, ceturtkārt, sociāldemokrātu kontrolētās pagastu padomes, kas zināmā mērā pārvaldīja lielu daļu teritorijas. Pie tam šajā laikā uz skatuves uznāca piektais politiskais spēks: divas dienas pēc Vācijas kapitulācijas padomju Krievijas valdība pasludināja Brestas miera līgumu²⁰ par vairs spēkā neesošu un t. s. Sarkanā armija sāka virzīties uz Rietumiem, t. i., Baltijas virzienā.

Vispārējo politisko jucekli Baltijā neskaidrāku darīja arī tas, ka pēc Kompjeņas līguma noslēgšanas ar Vāciju beidzās Antantes kopdarbība. Tā kā neviens neizrādīja

vēlmi sūtīt karaspēku lielinieku invāzijas apturēšanai Baltijā, tika nolemts te atstāt Vācijas armiju un saglabāt okupācijas pārvaldi. Tikai Lielbritānijai bija tālākas intereses, un 20. novembrī Londonā notika apspriede, kurā Igaunijai tika apsolīts kara flotes atbalsts un ieroči. Novembra beigās Baltijas jūras austrumdaļā ieradās britu VI vieglo kreiseru eskadra kontradmirāļa sera Edvina Aleksandra Sinklēra (*Edwyn Alexander Sinclair*) vadībā.^{21, 22}

Jaunizveidotā Pagaidu valdība ārpus Rīgas bija mazpazīstama, un vēl mazāk bija tādu, kas to uzskatīja par reālu valdību un ar to rēķinājās. Protams, bija ļaudis, kurus notikušais no sirds priecēja, taču nekādi nevar runāt par vispārēju sajūsmu un masu atbalstu. Spriežot pēc tālaika preses, noskaņojums bija nopiests, iedzīvotājus vairāk interesēja saimnieciskie un drošības jautājumi, nevis turīgās pilsonības pulciņš, kas sevi dēvēja par Pagaidu valdību:

*“Ziņa par Latvijas valsts izsludināšanu, sakarā ar nelabvēlīgiem apstākļiem, izplatās lēnām pa Latvijas sētām. Vēl daudz būs tādu vietu mūsu dzimtenē, līdz kurienei ziņa par Latvijas brīvību nav aizskanējusi. Vēl nav modusies ticība [...] bet drīz pasīvais un neuzticības pilnais stāvoklis beigsies.”*²³

Pat visumā labvēlīgā avīze “Jaunākās Ziņas” bija spiesta atzīt, ka valdībai nav nekādas varas, gan uzsverot, ka norit sarunas ar A. Vinnigu par civilās varas pārņemšanu kaut kad nākotnē, un aicināja iedzīvotājus tai sniegt atbalstu, apgalvojot, ka sabiedrībā un presē izplatītās baumas par Pagaidu valdības deklarētās politiskās platformas fiktivitāti esot nepatiesas.²⁴

Tomēr Pagaidu valdība neizbēgami bija centrs, kas konsolidēja politiski aktīvo un sociālistiem naidīgo latviešu daļu. Arī vairākas liberāli noskaņotas vācbaltiešu grupas, zaudējušas cerību uz Vācijas atbalstu – pie tam vācbaltiešiem nebija ne

mazākās vēlmes pakļauties kaut kādu “sociķu no Berlīnes” kārtībai – un saprotot, ka bez sadzīvošanas ar latviešu mažoritāti nākotnes nebūs, izrādīja vēlmi sadarboties ar latviešu pilsoniskajām aprindām kopīgās dzimtenes labā.²⁵ Vairums t. s. vienkāršo iedzīvotāju tomēr visai neuzticīgi raudzījās uz pilsonības aicinājumiem dibināt neatkarīgu valsti, iespējams, labi atceroties, ka vēl pirms trim gadiem tie paši Jānis Zālītis un Jānis Goldmanis tikpat kvēli aicināja būt uzticīgiem “cara tētiņam” un “mirt par māti Krieviju”.²⁶

Neaizmirsīsim arī, ka neviens tajā laikā īsti nezināja, kas ir republikāniskā iekārta un demokrātija un kā tās darbojas. Vienīgā politiskā iekārta, ko tauta zināja, bija tā, kāda pastāvēja Krievijas impērijā. Līdz ar to lielākajai daļai iedzīvotāju 1918. gada rudenī izvēle šķita visai vienkārša: vai nu atgriežamies dzīvē, kāda bija pirms kara (tikai bez cara, kurā valdīs Rīgas bagātnieki), vai arī noticēt lieliniekiem, ka no visa vecā jāatsakās, tas jāsagrauj un jāceļ jauna, vēl nezināma, taču noteikti taisnīgāka un vairumam labklājīgā iekārta. Līdz ar to nav brīnums, ka latviešu vairums “sarkanos” strēlniekus gaidīja ja ne kā atbrīvotājus, tad vismaz kā “savējos”.

Informācijas aprīte bija ļoti haotiska un lēna. Ziņas no austrumiem – Vidzemes un Latgales – bija nekonkrētas, nemaz nerunājot par to, ka vispārējā haosā un objektīvas informācijas trūkumā neviens nezināja, kas notiek padomju Krievijā.

Rīgas laikraksti ar optimistisku cerību ziņoja:

“Patlaban iebraukuši no Maskavas latvieši, kas izbraukuši no turienes pagājušo piektdien, stāsta, ka Maskavā latvieši saņēmuši ziņu par Latvijas brīvvalsts nodibināšanu ar neapraktāmi lielu sajūsmu. Latviešu strēlnieku pulki, kas esot Maskavā galvenie spēki pret anarhistu terorū, paziņojuši valdībai, ka viņi, kā Latvijas brīvvalsts pilsoņi, vairs

neizpildīs kareivju pienākumus Krievijā, bet atgriezīsies tūlīn uz savu dzimteni. Saņēmuši valdības piekrišanu, strēlnieki izstājušies no krievu armijas un dodoties uz dzimteni. [...] Strēlnieki nākot uz dzimteni viņu aizstāvēt pret katru ienaidnieku.”²⁷

“Valkā jau darbojoties lielinieki. [...] vai tad nu Stučka ies kārt cilvēkus?! [...] Viņš ir Latvijas valsts ministru prezidents. [...] Visi latviešu strēlnieku pulki zem karoga un dūšīgi maršējot uz Latviju.”²⁸

Šo dienu presē lasāmajās ziņās no frontes uzsvērts, ka no lieliniekiem bēgot “galvenokārt turīgi ļaudis” – mācītāji, muižnieki, bet vienkāršajiem iedzīvotājiem nekas nedraudot. Pat valdībai lojālajā presē parādās īgnums, ka tā pēc gandrīz mēneša pastāvēšanas tikai decembra pirmajā pusē sākusi organizēt apsardzības spēkus (zemessardzi) un risināt sarunas ar A. Vinnigu par to apbruņošanu.²⁹

Praktiski neviens šajā laikā gandrīz neko nezināja par lielinieku politiku, laikrakstos vairāk bija ziņu no Bernes, Berlīnes un Kopenhāgenas, nevis no Iekšskrievijas, tāpēc latviešu vairumam te šķita, ka vācu vara ir daudz lielāks ļaunums nekā baidīšana ar mistisko “lielinieku terorū”.

Sabrūkot Vācijas armijas loģistikas sistēmai, sākās visai katastrofāls stāvoklis pārtikas apgādes jomā – nu badu sāka ciest ne tikai no karagūstekņu nometnēm Vācijā atgriezušies tūkstoši bijušās Krievijas impērijas armijas karavīru, bet arī lielākā daļa Latvijas pilsētu iedzīvotāju. Saimnieciskā situācija ar katru dienu kļuva aizvien drūmāka – ļaudis masveidā mainīja pēdējo iedzīvi pret pārtiku, ubagoja, taču tik un tā Rīgu pārņēma gandrīz īsts bads – pilsētu visai nelabprāt un vairāk nekā pieticīgi baroja Vācijas armija no saviem krājumiem.³⁰ Strādnieku kvartālos valdīja izteikts naidīgums pret okupācijas varu un Pagaidu valdību kā tās “marionetēm” – nomaļākās

vietās vairākkārt pat ticis šauts uz zemesardzes latviešu virsniekiem.³¹

Par iedzīvotāju vairākuma kreiso noskaņojumu liecina vēl citas tālaika laikrakstu ziņas un arī tonis, kā ziņas tiek pasniegtas, piemēram:

“Kontrevolucionārus” pagaidām paši sarkanie gvardi uz savu iniciatīvu nošaujot diezgan maz. [...] Pirmie lielinieku sarkangvardi Alūksnē ienāca sestdien, [...] svētdien ieradāsies 6. latviešu strēlnieku pulks pilnā sastāvā. [...] Naktī no 10. uz 11. decembrī Liepājā notikusi sadursme starp vācu zaldātiem un Liepājas strādniekiem, kas pieder pie Spartaka grupas.”³²

“Ziņas no Augškurzemes” – vietējie iedzīvotāji sūta pārstāvjus pie lieliniekiem, aicinot tos celties pāri upei un patriekt vāciešus un Pagaidu valdības emisārus, jo “vācu okupācijas kara spēks pret vietējiem iedzīvotājiem izturoties nesaudzīgi”.³³

Presē tika publicēta ziņa par LSPR nodibināšanu un Pētera Stučkas valdības manifestu, ka tikšot konfiscētas muižu zemes, bankas, rūpnīcas un veikali, likvidēta spekulācija ar pārtiku, ieviesta astoņu stundu darba diena.³⁴ “*Stučka un strēlnieki esot pret Latvijas pievienošanu padomju Krievijai, tāpēc Maskava esot apturējusi plānu sūtīt uz Latviju regulārās sarkanās armijas daļas.*”³⁵ Laikraksti gan kritizē izplatītās baumas, ka lielinieki jau esot Rīgas pievārtē, bet valdība pārdevusi valsti britiem,³⁶ taču jau tas, ka nepieciešami šādi publiski atspēkojumi, liecina, cik tās bijušas izplatītas. Latvijas zemturu kongresā apsardzības ministram J. Zālītim pat nācās uzstāties ar īpašu runu, lai kļiedētu baumas, ka Pagaidu valdība Latviju pārdevusi.³⁷ Noskaņojumu neuzlaboja arī ziņa, ka 24. decembrī Pagaidu valdība paaugstinājusi nodokļus.³⁸

Ziņas par situāciju šajā rēžim pusē ar optimismu neizcēlās: “*Ogres apkaimē bruņotas grupas valdības vārdā rekvizē lopus.*”³⁹

Pagaidu valdības nespēja kontrolēt situāciju, vispārējā neskaidrība un haoss bija tik lieli, ka 27. decembrī presē pat nācās publicēt oficiālus atsaukumus baumām, ka valdība aizbēgusi no Rīgas.⁴⁰ Prese bija pārpilna ar tenkām par latviešu strēlniekiem, kas atgriežas, lai ieviestu kārtību un patriektu gan vāciešus, gan britus: “*Leģendas par latviešu tautas varoni, kapteini Briedi izplatījās Rīgā, proti ka kapteinis Briedis neesot vis Maskavā nošauts, bet kopā ar latviešu bataljoniem nākot tagad no Krievijas uz Rīgu.*”⁴¹ Protams, no tā visa nebija norobežoti arī zemessardzes latviešu karavīri savās kazarmās, kaut gan Apsardzības ministrija centās savu iespēju robežās ierobežot vai pat cenzēt šīs ziņas.⁴²

Neapmierinātību ar valdību pastiprināja arī tas, ka nu jau jebkuras okupācijas varas represālijas tika veiktas Pagaidu valdības vārdā, piemēram, 28. novembra vācu armijas pavēli par komandantstundu pilsētās parakstīja arī Kārlis Ulmanis.⁴³ 30. novembrī Pagaidu valdība atcēla pulcēšanās un vārda brīvību: “*Katra veida sapulces bez iepriekšējas atļaujas tiek Rīgā aizliegtas. Pēc atļaujas jāgriežas pie pilsētas policijas. K. Ulmanis.*”⁴⁴ Tika aizliegta vairāku kreisi orientētu laikrakstu, piemēram, “Sarkanā karoga”, izdošana un izplatīšana.⁴⁵ Nav zināms, cik daudz te bija Pagaidu valdības iniciatīvas, cik – okupācijas pārvaldes rīcības, ko Pagaidu valdībai vajadzēja akceptēt, taču gaisotni šie pasākumi noteikti neuzlaboja.

Vēl lielāku sašutumu latviešu sabiedrībā raisīja baumas par pilsonības un zemes piešķiršanu vācu karavīriem. *Rigasche Zeitung* vēstīja, un latviešu avīzes pārpublicēja ziņas:

“Ir publicēts uzsaukums, kurā norādīts, ka brīvprātīgiem un agrākām vācu armijā kalpojošām personām ar Latvijas Pagaidu Valdības principiālu piekrišanu tiks dotas visas Latvijas pilsoņu tiesības vienlīdzīgi ar

agrākiem zemes iedzīvotājiem. Šim uzsaukumam ir lielas sekmes un tādu, kas grib pierakstīties "Baltijas dzelzs divīzijā" ir daudz."⁴⁶

Tas viss ievērojami mazināja iedzīvotāju jau tā nelielo lojalitāti un atbalstu. Decembrī Rīgā notika demonstrācijas, protestējot pret pulcēšanās brīvības aizliegumu. Dominēja saukļi "Nost ar okupācijas varu! Nost ar kapitālismu!" – vācu kareivji demonstrācijas izklīdināja, šaujot gaisā.⁴⁷ Arī lojālajā presē tika ziņots, ka demonstrācijas Rīgā esot aizliegtas ar Latvijas Pagaidu valdības ziņu.⁴⁸ Tika publicēts Pagaidu valdības aizliegums izvest no valsts jebkādas pārtikas produktus, rikojums par zemnieku saimniecībās rekvizējamo pārtiku. Bezdarbs sasniedza maksimālu apjomu: strādnieki bija palikuši bez darba un iztikas līdzekļiem, savukārt vietējās rūpnīcas, kas nebija evakuētas, tika nevis atkal iedarbinātas, bet gan demontētas, un to iekārtas pārdotas prom.⁴⁹

Arī intelīgences un pilsoniskās aprindas aizvien skeptiskāk raudzījās uz Pagaidu valdības darbību, kurā vairāk saskatīja ministriju un departamentu veidošanas jūkli, krēslu dališanu, komisiju veidošanu, intrigas un cīņu par ietekmi nekā reālu darbību valsts aizsardzības un situācijas stabilizēšanas labā: "*Ka valdības sastāvā var būt personas, kuras plašās aprindās nebauda vēlamo un nepieciešamo uzticību [...] Par to nopietni jāaizrāda ministru priekšniekam un tam jāapsver visas konsekvences.*"⁵⁰

Latvijas Republikas bruņotie spēki

1918. gada septembrī jau bija daudz maz skaidrs, ka Vācijas karu ir zaudējusi. Krievijā valdīja haoss un lielinieki, okupācijas armijas disciplīna mazinājās ar katru dienu,⁵¹ tāpēc viens no pašu un zemes drošības pamatelementiem būtu paš aizsardzības spēki. Tā 15. oktobrī ar Rīgas pilsētas

policijas priekšnieka akceptu⁵² notika visu Baltijas pamattautu pārstāvju apspriede par šādu paš aizsardzības vienību dibināšanu.⁵³

Lai stabilizētu vietējo situāciju, jau 1. novembrī VIII armijas štāba priekšnieks majors Rūdolf Frants (*Rudolph Frantz*) apstiprināja tālākai apspriešanai Baltijas zemessardzes kā armijas palīgspēku organizēšanas plānu. 10. novembrī VIII armijas vadība mutiski, bet 11. novembrī rakstiski atļāva dibināt Baltijas zemessardzi (vācu val. *Baltische Landeswehr*).⁵⁴

Šos spēkus tika paredzēts veidot no vietējo vācbaltiešu, latviešu, krievu, poļu u. c. tautību brīvprātīgajiem, kas komplektēti vienībās, to vadību uzticot vadīt virsnieku padomei, kurā būtu septiņi latviešu, pieci vācbaltiešu, trīs krievu, trīs ebreju, divi poļu un divi lietuviešu virsnieki. Vienību virsniekiem tika paredzēta alga, karavīriem – uzturs.⁵⁵ Tajā pašā dienā tika izveidota LPNP aizsardzības nodaļa Sprīča Paegles vadībā, kas 12. novembrī vērsās pie iedzīvotājiem ar uzsaukumu reģistrēties "miera un kārtības uzturēšanas" paš aizsardzības spēkos.⁵⁶ Izveidotais zemessardzes virsštābs uzsaukumā aicināja visus 18–60 gadus vecos vīriešus pieteikties šajā karaspēkā. 13. novembrī tika atvērti vietējo kārtības nodrošināšanas spēku vervēšanas punkti, katrai tautībai savi.

Jau 12. novembrī no studentiem un vidusskolēniem bija nokomplektēta pirmā vācbaltiešu rota (vācu val. *1. Rigaschen Kompagnie*), bet 16. novembrī vācbaltiešu zemessargu rotās bija reģistrēti 1600 brīvprātīgie (t. sk. daudz latviešu).⁵⁷ Latviešu vienībās Rīgā pieteicās aptuveni 150 brīvprātīgie, no kuriem kopā ar iepriekš LKNS savāktajiem 450 vīriem varēja nokomplektēt jau divas rotas.⁵⁸

Te gan jānorāda – kaut vienības tika veidotas pēc etniskā principa, paši karavīri to maz ievēroja, un tā latviešu uzvārdus mēs redzam vācu un krievu vienībās, bet vācu un krievu uzvārdus – latviešu vienībās. Arī

tālaika presē vairākkārt pausts izbrīns, ka vācbaltiešu un krievu rotās pieteikušies ļoti daudz etnisko latviešu, kuri nav izmantojuši iespēju dienēt latviešu rotās ar latviešu komandieriem.⁵⁹

Pēc garām sarunām par civilās pārvaldes iestāžu veidošanu un krēslu dalīšanas 22. novembrī tika izveidota Apsardzības ministrija, kuras pārvaldītājs R. Dambītis izdeva pirmo rīkojumu:

“1. § Pamatojoties uz Latvijas ministru prezidenta pavēli, priekš Latvijas Valsts apsardzības ir dibināma atsevišķa Tautas apsardzības ministrija. Apsardzības ministra vieta pagaidām paliek vakanta, un ministrija tiek apvienota ar Iekšlietu ministriju.”⁶⁰

Diemžēl Pagaidu valdība pārāk maz pievērsās savu bruņoto spēku organizēšanai: “[...] nedomāja par zemes aizsardzību, bet debatēja par tiesu iekārtu un pareizrakstības likumiem”.⁶¹ Tikai 6. decembrī Apsardzības ministrija beidzot dabūja savu pirmo oficiālo vadītāju – advokātu J. Zālīti, – par kuru nepiemērotāku kandidatūru šim postenim bija grūti atrast: bez mazākām diplomāta un sarunu vedēja spējām, toties ar paradumu krīzes brīžos lietot lielas devās alkoholu.⁶²

7. decembrī tika parakstīta vienošanās ar A. Vinnigu par Latvijas zemessardzes izveidošanu uz jau veidot uzsāktās Baltijas zemessardzes pamata.⁶³ 8. decembrī no Berlīnes tika saņemta oficiāla atļauja saformēt “Rīgas apsardzības rotas”.⁶⁴ Tajā pašā dienā J. Zālītis uzstājies latviešu virsnieku sapulcē, iepazīstinot tos ar līguma nosacījumiem. Kā atreferē “Jaunākās Ziņas”, lielu sašutumu auditorijā radījis tas, ka Rīgas apsardzības spēki tiks pakļauti vācu virsniekam un tikai tā palīgs būšot latvietis.⁶⁵ Vācu un vācbaltiešu aprindās zemessardzi turpināja dēvēt par landesvēru, jo Baltijas guberņas sabiedrībā vēl joprojām tika uzvertas kā viens veselums, nevis kā dažādas

valstis – vēlāk Apsardzības ministrijai vairākkārt nācās gan preses izdevumiem, gan zemessardzes štābam norādīt, ka pareizais bruņoto spēku nosaukums ir nevis “Baltijas landesvērs”, bet gan “Latvijas zemessardze” (Latvijas Semes sargi, vācu val. *Die Lettländische Landeswehr*).⁶⁶

Pat decembrī tie, kas vēlējās pierakstīties brīvprātīgos, sastapās ar grūtībām procesa neorganizētības dēļ. Praporščīks Jānis Ķīselis savās atmiņās apraksta, kā, atgriezies no gūsta, viņš tūdaļ devies iestāties Latvijas zemessardzē:

“Tomēr 1. decembrī no ierakstīšanās armijā vēl nekas neiznāca, jo nebija noorganizēts pieņemšanas punkts. [...] pēc brokastīm devos atkal uz ielu, lai uzzinātu, vai tagad beidzot sāks formēties arī kādas latviešu daļas. Izrādījās, ka pierakstīšanās punkts nu ir atvērts un atrodas kur Iekšriņģā.”⁶⁷

Vēl bēdīgāka situācija ar zemessardzes organizēšanu bija provincē. Dažviet Pagaidu valdības sūtītie virsnieki paši nebija uzdevumu augstumos⁶⁸ un neko nedarija bruņoto spēku vienību organizēšanas labad, dažbrīd vietējie iedzīvotāji tos vienkārši padzina. Līdz ar to brīvprātīgo rezultatīvu vervēšanu un organizēšanu Vidzemē varam redzēt vienīgi Cēsīs.

17. decembra vakarā Daugavgrīvā iebrauca britu eskadra: mīnukuģis *Princess Margaret*, “C” klases kreiseris *Ceres* un vēl septiņi kuģi. Uz *Windsor* (noenkurojās pie Vecrīgas) atradās arī bijušais konsuls Rīgā, Lielbritānijas oficiālais pārstāvis Vivjens Bosenkets (*Vivian Bosenquet*), kurš uzreiz satikās ar Ministru prezidentu K. Ulmani “Centrālvesnīcā”. 19. decembrī Rīgā ieradās kuģis *Wakeful* ar kontradmirāli E. A. Sinkleru uz klāja.

Britu klātbūtne izmainīja spēku samēru Rīgā, sākās ģermanofobiskas demonstrācijas un raksti avīzēs. Tas visai nopietni aizskāra A. Vinnigu un armijas vadību,

1. att. Vieni no pirmajiem brīvprātīgajiem. Avots nezināms.

Fig. 1. Some of the first volunteers. Source unknown.

ievērojami mazinot vēlmi palīdzēt jaunajai Latvijas Pagaidu valdībai.⁶⁹ Kad vēlāk, 25. decembrī, K. Ulmanis kārtējo reizi vērsās pie A. Vinniga pēc materiālas palīdzības, tas aizvainots ieteica turpināt līdzšinējo Pagaidu valdības politiku un meklēt palīdzību no britiem, “ja jau vācieši esot tik slikti”.⁷⁰

20. novembrī saformēja pirmo Rīgas apsardzības iecirkņa latviešu zemessargu rotu, vēlāk vēl divas. Papildus izdevās izveidot latviešu zemessargu Cēsu rotu,⁷¹ 20. decembrī izveidojās Studentu rota (tā nosaukta tāpēc, ka rotā aptuveni puse bija studenti). 23. decembrī tika izveidota Instruktoru rezerves rota, bet 28. decembrī Virsnieku rezerves rota. Astoņas latviešu rotas: Virsnieku rezerves, Studentu, Latgales virsnieku, Latgales instruktoru, Skolnieku rota un trīs Rīgas apsardzības rotas, kopā aptuveni 1400 vīru.⁷²

Vācijas VIII armijas štābā valdīja sajukums un neziņa, Latvijas zemessardzes apgāde praktiski bija pārtraukta – kreisi noskaņotās kareivju komitejas nevēlējās dalīties jau tā trūcīgajos krājumos ar “buržujiem”, par kādu uzskatīja Pagaidu valdību. Kaut kādu uzturu izdevās noorganizēt caur Rīgas pilsētas domes zupas virtuvēm, taču ieroču un apģērba praktiski nebija. No strādniekiem un bijušajiem strēlniekiem saformēto Rīgas apsardzības rotu karavīrus baroja “pilsoņu ķēķi” K. Valdemāra ielas galā,⁷³ kamēr elitārās rotas apgādāja labāk gan no armijas noliktavām, gan privātā kārtā. Katru dienu virsnieku rotas komandas devās ārpus pilsētas rekvizēt apkaimes zemniekiem ko ēdamu, taču arī tiem nebija daudz, ar ko dalīties.

Šādi zemessardzes kareivju situāciju savā pārskatā ģenerālštāba priekšnieka vietas izpildītājam kapitanam Plensneram

apraksta Liepājas jaunformējamo spēku adjutants Alfrēds Bļodnieks:

“[...] latviešu brīvprātīgiem, par apģērbu un apavu nemaz nerunājot, telpas tiek ierādītas aukstas un nekurinātas, tikai pēc nedēļām ilgas gaidīšanas, un netiek izdots pat neviens lauku ķēķis⁷⁴ ēdienu pagatavošanai, lai gan zemessargu virspavēlnieka rīcībā to ir kādi 40. [...] latviešu vienīgais karaspēks – brīvprātīgie Rīgā – staigā koka tupeļēm gandrīz kailiem stilbiem un protams bez ieročiem. Pats par sevi saprotams, ka šādos apstākļos par brīvprātīgiem iestājās tikai vai nu galīgi fantasti, vai tādi, kam citas izejas nav, – no gūsta pārnācis izmocīts invalīds, vai izvārdzis bezdarbnieks, kas jūt tikai nogurumu un sašutumu par netaisnību un vēl ilgas, kaut arī ļoti vājas, pēc zupas bļodiņas, ko viņš saņems kā “brīvprātīgais”. Nevar būt divu domu, ka tā apgādāta armija nevar būt karaspēks un nevarēs, apzinoties pie tā vēl savu stipri nelielo skaitu, sajūsmināties uz kauju ar lieliniekiem, kad tie jau ir durvju priekšā”⁷⁵

Situāciju daļēji glāba tas, ka Rīgas apsardzības latviešu rotas pamatā bija no komplektētas no strādnieku priekšpilsētu pašpuikām, kuri negrasījās sēdēt rokas klēpī salikuši, gaidot, kad valdība par viņiem atcerēsies, bet ķērās pie pašapgādes, ko visai sulīgi apraksta bijušais 1. rotas komandieris J. Ķīselis savās atmiņās:

“Nedeva mums vācieši ieročus, nedeva arī apģērba. Rotas kareivji staigāja kā nu kurš iznācis no Krievijas armijas vai vācu gūsta. Mēs virsnieki tāpat, un vēl ar krievu uzplečiem, jo nebij jau arī nekādu noteikumu par mūsu formas tērpu. Tas ārējais jau arī nebūtu liela lieta, bet nopietnas rūpes bija ar siltu veļu un apaviem. [...] Uz ātru roku noorganizējām “furažieru komandas” [...] Mūsu taktika parasti bija tāda, ka ielencām kādu māju un kratījām visus dzīvokļus no

vietas. Bija tur, protams, liela kliegšana, lamāšanās un draudēšana, bet mēs tādiem sīkumiem nepiegrīezām vērību. Pie tam bijām vēl tik godprātīgi, ka nekad nenoņēmām pēdējo, bet arvienu atstājām zināmu daudzumu mantu to pirmajiem ieguvējiem.⁷⁶ [...] Attaisām otru lūku, un apakšā pagrabs un vesela noliktava. Izvedu no tās mājas trīs smago ormaņu vezumus ar labu karavīru veļu un apģērbu trīs rotas.”⁷⁷

Tādā pašā veidā tika gādāts arī bruņojums, ko sameklēja gan sev, gan vēl apbruņoja Studentu rotu, kuras labi audzinātie kareivji uz tik nekaunīgu rīcību nebija sasparojušies:

“Nakti prap. Tirzīts, prap. Vieglais un es nepielādētiem Bulldoga revolveriem kabatās ieradāmies Ekspostostā. [...] Pie durvīm stāvēja ietīnīes kažokā vācietis un jau pa gabalu sauca “Halt!”. Bet ieraudzījis manā rokā spīdošo revolveri, kas tieši padevies pret viņa krūtīm, vācietis paliek milīgāks un neko nesaka, kad mēs tam noliekam vienu no mūsējiem blakus. Ātri sadabūjām laužamos un pēc nedaudz minūtēm krīt smagā stanga un mēs esam noliktavā. [...] Izmeklējām 18. gada parauga vācu karabīnes, no [1. rotas] sardzes dabūjām vēl pāris vīrus, kas atvelk divējus divričus un sākām lādēt viņos karabīnes un patronu kastes. Pavisam paņēmām 157 karabīnes un vairākus tūkstošus patronas. [...] Uz rīta pusi Eksporta ostā ieradās [1. rotas] otrā gājienā pulkvežleitnants Hartmans⁷⁸ ar dažiem pušiem un izņēma vēl deviņus ložmetējus un vairākas lentas. Karabīnes no Aleksandra ielas 122 saņēma Studentu rotas dalībnieki un agrā rītā nogāja uz Latviešu biedrību, kur vēlāk apsegtus novedām arī nakti iegūtos ložmetējus.”⁷⁹

J. Ķīseļa atmiņas ir ļoti vērtīgas jau ar to, ka viņš ir viens no nedaudzajiem, kurš apskata arī sadzīvisko situāciju 1918. gada

rudenī un ziemā, par ko citādi ziņu praktiski nav.

“Uzreiz ap pusnakti mani sauc pie tābruņa un kāds uztrauktā balsī lūdz, lai steigzoties tūlīt ar kareivjiem palīgā uz Latviešu biedrību, tur pašpuikas taisoties izsist visu zāli. Esot latviešu izrikojums, negribot pie vācu policijas griezties [...] Kad tramvajā pasaku zēniem, kas par lietu, tiem uzreiz sejas sāk spīdēt: noteikti paredzama izkaušanās un tas tiem Dieviņ augstais, paši jau pašpuikas vien arī bija. [...] Iesteidzāmies vestibilā, tur jau pilns uztrauktas publikas, kas mūs ieraugot sāk aplaudēt. Apprastos, kur tad tie dauzoņas ir, – esot izrikojuma zālē. [...] Daži salekuši uz krēsliem, sievietes spiedz, bet lielākais mudžeklis, var redzēt, iet pie skatuves. Tur kāds jauneklis ar dziļu dekolte un platām biksēm, pretēji visai lugas gaitai, griež krēslu ap galvu un nupat laidis ar to lugas varonim sejā, bet pirmā milētāja, to redzēdama, atrod par pareizāku noģībt. Orķestra padziļinājumā atkal kāds puisis ar ģarjiem matiem uzkāpis uz turku bungām un sper tā ar kāju, ka pats izbrauc cauri. Pārējie, kādi cilvēki divdesmit, trīsdesmit cenšas nodibināt saviesīgu dzīvi zālē, braukdami dāmām ar rokām visādās vārigās vietās, bet kungus apveltīdami ar pļaukām un dunkām.

Ieraugot mūs un vēl pilnā apbruņojumā, zēni metās gar un pāri skatuvei bēgt, bet manējiem to tikai vajag. Ar urravām tie metas bēgošiem virsū un turpat uz vietas jau spriež pirmo tiesu. Kāds no pašpuikām tomēr bija tik pārdrošs, ka laida darbā savu iemīļoto ieroci – “fiskaru” un pāršķēla vienam kareivim roku. Tikai ar lielām pūlēm izdevās nomierināt manējos, lai zēnu pavisam nenosit. Salasiju kādus divdesmit gabalus un, publikai aplaudējot, novedu bufetes telpās un tur izkratīju. Bija tiem ir revolveri, ir somu duncīši, ir “fiskari”. Vēlāk novedu visus uz prefektūru un nodevu vāciešiem, lai kārtīgi uzskaita.”⁸⁰

Rīgas apsardzības latviešu rotu “dumpis”

Visai lielas problēmas radīja tas, ka zemessardzes latviešu vienības tika komplektētas ne tikai pēc nacionālās, bet arī pēc sociālās piederības principa: “[...] vienības formējās pēc šķiru principa: no studentiem, kuru starpā bija arī vairāki virsnieki, formējās atsevišķa rota; no virsniekiem vien – atsevišķa rota, bet no deklasētā proletariāta – atsevišķas vienības – rotas. Pēdējās bija ļoti mazs virsnieku sastāvs”.⁸¹

Arvīds Krīpens savās atmiņās piemin, ka 27. decembrī Cēsu rota ieradusies Rīgā un izmitināta Kara skolas telpās, kur jau atradās 1. un 3. Rīgas apsardzības rota. To karavīri uz cēsiniekiem raudzījušies visai nedraudzīgi, saukājuši par “pelēkajiem baroniem”, “saimniekdēliņiem” un “buržuju dēliņiem”,⁸² tādēļ vidzemniekiem pat nācies pārcelties uz Rīgas Latviešu biedrības telpām.⁸³ Arī studentu, virsnieku un rezerves rotas tika izvietotas atsevišķi, lai izvairītos no konfliktiem. Galu galā “vienkāršo kareivju” rotas tika izvietotas tālāk no pilsētas centra, Aleksandra ielā 122 (tagad Brīvības iela) ar ieeju no Suvorova ielas 99 (tagad K. Barona iela).

Tāpat arī 24. decembra pavēle Nr. 17, ka “Valsts aizsardzība ir padota zemessargu Virspavēlniekam Rīgā”,⁸⁴ t. i., ka latviešu zemessargi ir tieši pakļauti Vācijas armijas virsniekam majoram Šeibertam⁸⁵ (Scheibert) – kaut visi līdz tam runāja par neitrālas valsts virsnieku kā zemessardzes komandieri –, nekādi neveicināja latviešu zemessargu jau tā vājo disciplīnu un lojalitāti. Sava loma noteikti bija arī karavīru neapmierinātībai ar ģenerālštāba un Apsardzības ministrijas rīcību, izvēloties latviešu zemessargu rotām komandierus ne tik daudz pēc to militārās pieredzes, nopelniem un autoritātes karavīru vidū, cik balstoties uz vadības simpātijām vai antipātijām.⁸⁶

Domājams, liela psiholoģiskā problēma slēpās apstākļi, ka jaunā situācija prasīja atteikties no politiskā nacionālisma kultivētā “vācieša” kā “ienaidnieka” tēla un pieņemt kā valsts ienaidnieku lielniekus (kuru idejās lielākā tautas daļa saskatīja vienīgo glābiņu no “muižnieku, lielgruntnieku, lieltirgotāju un lielrūpnieku kundzības”, brīvību un savas dzīves apstākļu uzlabošanas). Šī dilemma bija aktuāla pat virsnieku aprindās, nerunājot nemaz par ierindas kareivjiem. Visi latviešu virsnieki bija ieguvuši militāro izglītību cariskās Krievijas militārajās mācību iestādēs, dienējuši impērijas armijā un karojuši pret Vāciju, kopš 1914. gada pakļauti intensīvai pretvāciskai propagandai, bet tagad viņiem lika sargāt šo vācu varu no viņu ieroču biedriem, ar kuriem plecu pie pleca tie bija cīnījušies pasaules karā. (Latviešu virsnieki centās turpināt valkāt Krievijas impērijas uniformas un apbalvojumus,⁸⁷ un LKNS pat nācās presē publicēt oficiālu aicinājumu: “visi Latvju Kar. Nac. Savienības biedri – bijušie krievu armijas virsnieki, tiek uzaicināti nenēsāt krievu pagonas”).⁸⁸ Gandrīz katram Latvijas iedzīvotājam radi vai draugi bija devušies bēgļu gaitās uz Krieviju vai iestājušies strēlniekos, un viņi gaidīja tos atgriežamies.

Zemessardzē dienējošiem vācbaltiešiem pieņemt jauno situāciju bija vieglāk, kaut to lielākā daļa tāpat bija karojusi Krievijas armijas rindās pret Vāciju – valodas un kultūras, kā arī izglītības dēļ tie vieglāk spēja uztvert jaunās valsts politisko orientēšanos uz Vāciju un jaunās padomju Krievijas uztveršanu kā lielāko draudu neatkarībai.

Īsumā – situācija zemessardzes latviešu daļās bija visai nestabila, un to lojalitāte karājās mata galā. Jau 8. decembrī Rīgas apsardzības iecirkņa 1. latviešu rotas jaunais⁸⁹ komandieris štāba kapteinis Kupre⁹⁰ un tā adjutants praporščīks L. Upītis lūdzta pieņemt viņus Apsardzības ministrijas

sēdē, lai varētu izskaidrot bīstamo noskaņojumu karavīru vidū⁹¹ – tie kurnot, ka būšot jākaro pret “savējiem” vācu vadībā, un pieprasīja sev tādas pašas tiesības kā no pilsonības komplektētājās rotās, proti, labāku apgādi un iespēju pašiem ievēlēt sev virsniekus.⁹² Vai valdība viņus uzklausiņa, nav zināms.

Noskaņojumu zemessardzes latviešu daļās nekādi neuzlaboja ziņa, ka 29. decembrī Latvijas Pagaidu valdība vienojusies ar A. Vinnīgu par vācu brīvprātīgo uzņemšanu Latvijas bruņotajos spēkos (veidojot t. s. Dzelzsbrīgādi) un apņēmusies brīvprātīgajiem par vismaz četras nedēļas ilgu cīnīšanos pret lieliniekiem piešķirt Latvijas Republikas pilsonību un zemi.⁹³ Nākamajā dienā šī vēsts parādījās vācu avīzēs, bet latviešu laikrakstos – janvāra pirmajās dienās. Tiesa, ārpus Rīgas par šo līgumu neviens neko konkrētu nezināja vēl kādu nedēļu vai divas, bet Rīgā tas gan varēja sacelt furoru. *Rigasche Zeitung* ziņoja:

“Latvijas Pagaidu Valdība nodrošinājusi visiem vācu zaldātiem, kuri kā savvaļnieki iestājas dienestā Baltijas zemes apsardzībai, pilsoņu tiesības. Ar šī noteikuma izpildīšanu, avīze saka, ir novērsts galvenais kavēklis, kas līdz šim atturēja vācu zaldātus no aktīvas piedalīšanās apsardzībā, jo tie prasa sev dzimtenes tiesības tur, kur viņiem jācīnās.”^{94, 95}

Tā nu tieši Rīgas apsardzības latviešu rotas, nokomplektētas “pēc šķiriskās piederības” no “proletāriešiem”, ar nemitīgi mainīgu virsnieku sastāvu un komandieriem bija sociāldemokrātu lielnieku interešu lokā kā potenciāli laba augsne propagandai. Jāatzīst, arī pati Pagaidu valdība darīja daudz, lai karavīros radītu iespaidu, ka notiek atgriešanās pie cara laikā valdošās kārtības. Tāda bija gan karaspēku vienību veidošana pēc sociālās piederības, gan no pilsonības pārstāvjiem komplektēto

rotu un virsnieku labāka apgāde, labāka barošana, algu izmaksa. Varam tikai iztēloties, kādu reakciju Rīgas pašpuiku vidū izsauca 25. decembra rīkojums 1. latviešu rotai 20 kareivjus nosūtīt uz Latgales virsnieku rotu “*par kalpotājiem*”⁹⁶ – virsnieku kungi, kā jau tas bija pieņemts cara laikos, negribēja paši sev ne gultas klāt, ne drēbes mazgāt, ne zābakus spodrināt! Ir aizdomas, ka to nevēlējās arī ierindas zemessargi, kam šķita, ka vecā kārtība jau sen pagātnē.

Lielinieku aktīvisti šo laiku atceras šādi:

*“Ulmaņa rotu formēšanas laikā Rīgas organizācija (“Spartaks”) tūliņ piegriezta ļoti lielu vēribu jaunformēto balto armijas daļām, pie kam no vadošajām partijas iestādēm tika pieņemti mēri, lai jaunformējamajās balto armijas daļās visādā ziņā iestātos partijas biedri un tiktu noorganizēta kara organizācija, šis darbs galvenām kārtām tika uzdots izpildīšanai slepenai Rīgas revolucionārai kara komitejai, kas arī, ar sekmēm tika izdarīts. Personīgi no Revolucionārās kara komitejas šo darbu veica biedrs “Zibens”, viņš uzņēma sakarus personīgi ar visām 4 Ulmaņa jaunformētajām rotām. No pirmās un otrās rotas bija brāļi Mūrnieki, no trešās rotas Stīga. Rotās tika vesta aģitācija un vervēti uzticīgi piekritēji sacelšanās gadījumā. Visrevolucionārākā tomēr bija otrā un pirmā rota, jo brāļi Mūrnieki ap sevi bija noorganizējuši no rotas kareivjiem stipru grupu sev piekritējus, kuri bija katrā laikā gatavi ar ieročiem rokās uzstāties uz partijas pavēli pret Ulmaņa valdību.”*⁹⁷

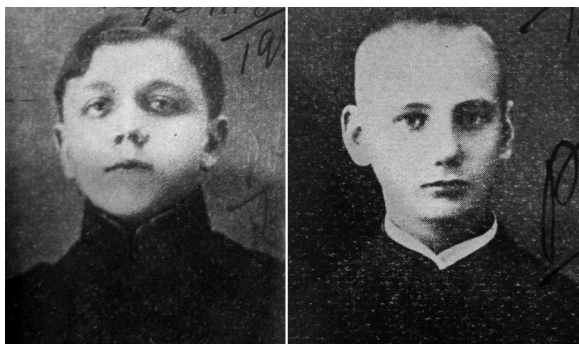
Ziņas par aģitatoru aktivitātēm visai ātri nonāca Pagaidu valdības ausīs, un Ministru prezidents K. Ulmanis Otrajos vai Trešajos Ziemassvētkos devās vizītē uz Rīgas ostā noenkurotās britu eskadras karkauģiem vienoties par palīdzību, ja gadījumā ar spēku vajadzēs piespiest

latviešu daļas pakļauties ieceltajiem komandieriem.⁹⁸ Situācija patiešām bija visai saspringta:

*“27. decembrī bija atbraucis palkavnieks uz Suvorova ielas kazarmām, kur atradās I un II rotas, un pēc nostāšanās stajā palkavnieks uzstājies ar runu par tēvijas aizstāvēšanu pret sarkanajiem barbariem un paziņojis, ka tūliņ esot jābrauc uz frontes. Pēc runas nobeigšanas palkavnieks apsveicis Ulmaņa valdību un saucis urā, bet daļa no kareivjiem, lai sauktu urā, atbildēja ar svilpieniem. Visi tūliņ tikuši ievesti kazarmās.”*⁹⁹

Nākamajā dienā visas trīs rotas atteicās doties uz fronti, kur pie Inčukalna bija nolemts apturēt lielinieku spēku straujo virzīšanos uz priekšu, kamēr nebūšot izmaksāta alga. (Te jāpiebilst, ka prasība visnotaļ saprotama – ar 22.12.1918. pavēli Nr. 15 Apsardzības ministrija izdalīja atalgojumu mobilizācijas iecirkņiem, ministrijas struktūrvienībām, taču no kaujas vienībām algu saņēma tikai Instruktoru rezerves rota, Studentu rota un pulkveža Mihaila Afanasjeva (*Mihail Afanas'ev*) vienība¹⁰⁰ – Rīgas apsardzības rotas palika bešā un jutās apdalītas: kungiem maksā, bet strādniekiem ne!) Kad tas tika izdarīts, zemessargi pieprasīja izmaksāt naudu vēl trīs mēnešus uz priekšu. Arī šī prasība negribīgi tika izpildīta, taču apsardzības rotas tik un tā palika kazarmās.¹⁰¹ Nu nāca jaunas prasības, piemēram, 1. rota pieprasīja sev tiesības, tāpat kā Studentu rotai, ievēlēt jaunu komandieri, ko karavīri cienītu un kam uzticētos. Svētdien, 29. decembrī, situācija eskalējās: uz pārrunām atbraukušajiem “*virsniekiem un apsardzības ministram J. Zālīšam piedraudēts ar varas darbiem*”.¹⁰² Atbildot uz apsardzības ministra lēmumu rotu kā “*lieliniecisku*” atbrūnot, tās kareivju sapulcē nolēma pavēlei nepakļauties.

2. att. Lielinieku iesūtītie emisāri Vilis Purenš¹⁰³ un Arnolds Mežsargs.¹⁰⁴

Fig. 2. Vilis Purenš and Arnolds Mežsargs – Bolshevik emissaries.

Lai cik liela būtu vēlme piedēvēt notikušo lielinieku aģitācijai, šķiet, visa pamatā bija karavīru pašu iniciatīva, lielā mērā pat ignorējot lielinieku aģitatoru aicinājumus neko neuzsākt:

“Par sacelšanas partijas organizācijai un Revkomam¹⁰⁵ iepriekš nebija nekādu ziņu. No partijas un Revkoma bija dota Ulmaņa rotu kareivjiem direktīva, ka sacelšanās nedrīkst notikt nekādā gadījumā bez partijas ziņas, bet tas tomēr bija noticis, pateicoties strauji ritošajiem notikumiem, kas ļoti revolucionarizēja bezpartejiskās masas, kuras partija vairs nevarēja noturēt savos rāmjos.”¹⁰⁶

Pagaidu valdība bija iedzīta stūrī – ja piekāpsies un pieļaus atklātu nepaklausību, tad par bruņoto spēku pastāvēšanu nevarēja būt ne runas.

Kazarmas no Rumpmuižas ielas, Grīziņkalna, Pērnavas ielas, Marijas, Suvorova un Aleksandra ielas puses ielenca ciešā lokā Pagaidu valdībai uzticīgās zemessargu daļas (blokādē it kā piedalījusies arī 3. latviešu rota¹⁰⁷). Uz ielu stūriem izvietoja ložmetēju ligzdas, uz Gaisa tilta izvietoja vieglo lauka lielgabalu. Tika izsaukta bruņumašīna. Slēdza satiksmi līdz Aleksandra gaisa tiltam, lai neviens neiekļūtu aplenkuma

zonā un neizklūtu no tās (pārvietoties ļāva tikai sievietēm un bērniem, vīriešus aizturot). Pēc plkst. 23.00 vakarā aizturēja visus gājējus ielās, komandantstundas caurlaides izsludinot par nederīgām.

30. decembrī plkst. 06.15 tika pieprasīta nemiernieku padošanās, dodot pusstundu laika pārdomām. Kad plkst. 06.45 nebija saņemta nekāda atbilde, britu kreiseris *Ceres* saņēma pavēli atklāt uguni pret kazarmām. Kuģa žurnālā fiksēts, ka no 4. un 5. lielgabala pa kazarmām laikā līdz 08.30 veikti 10 šāvienu ar šrapneliem (kas eksplodēja gaisā virs kazarmas, lai nenodarītu postījumus ēkām un iedzīvotājiem).¹⁰⁸ No Gaisa tilta puses vairākus brīdinājuma šāvienu veica zemessardzes lauka artilērijas baterija.

Redzot pretošanās veltīgumu, rotas padevās – lielinieku grupas vadītājs “Mūrnieks kopā ar 15 domubiedriem izlēca pa logu un cauri tuvējiem pagalmiem aizbēga”,¹⁰⁹ pārējie nāca ārā no kazarmām paceltām rokām. 191 kareivis un divi virsnieki¹¹⁰ tika arestēti (arī 10 privātpersonas no tuvējiem namiem, kas skaļi paudušas savu atbalstu latviešu karavīriem) un konvoja apsardzībā pa Suvorova ielu aizvesti uz Citadeli, kur ieslodzīti. Arī 3. rota kā neuzticama tika uz brīdi atbruņota.¹¹¹

Nākamajā dienā tika publiskots Zemes apsardzības virsštāba paziņojums presei:

“Naktī no 29. uz 30. decembri sacēlās pret saviem virsniekiem 1. un 2. latviešu zemessargu rotas.¹¹² Uz Latvijas Apsardzības Ministra pavēli, kazarmas pareizticīgo skolā uz Suvorova ielas tika no uzticīgām zemes sargu rotām ielenktas. Dumpiniekiem tika priekšā likts padoties, piedraudot pretējā gadījumā ar šaušanu. Pēc nedaudz minūtēm, uz iepriekšējas sazināšanās pamata, tika no angļu kara kuģiem atklāta uguns. Pēc pirmiem šāvieniem rotas slēgtās rindās bez ieročiem parādījās uz Suvorova ielas, kuras tad tika apcietinātas un aizvestas. Dumpiniekiem draud pienācīgs sods.”¹¹³

Nekādu sīkāku ziņu par notikušo varas iestādes nesniedza, līdz ar to presē sastopamās ziņas bija visai haotiskas un neprecīzas (ieskaitot to, no kura kuģa un cik reizes šauts utt.).

30. decembra pēcpusdienā Rīgā tika sasaukta kara tiesa – Vācijas armijas, Lielbritānijas misijas un Latvijas Pagaidu valdības pārstāvji^{114, 115} – tā izskatīja lietu par 1. un 2. latviešu rotas sacelšanos. No visiem tiesas priekšā nākušajiem zemessargiem (kopā 71) desmit tika piespriests un izpildīts nāves sods.¹¹⁶ Lai to varētu juridiski pamatot, pirms pašas tiesas tika izsludināta apsardzības ministra pavēle Nr. 20 (30.12.1918.): “Par dienesta vai kaujas pienākuma neizpildīšanu dienestā stāvošie tiek sodīti pēc Krievijas kara likumiem un noteikumiem, kādi bija spēkā līdz 1. februārim 1917. gadā.”¹¹⁷

Kā uz notikušo raudzījās paši apsūdzētie, paūž vēstulē laikrakstam kāds anonīms dumpja dalībnieks:

“Šo rotu – pirmo latviešu zemes sargu rotu, – formēja jau pagājušā gada 20. novembrī. Uz rotas formēšanu bij saradies daudz dažādu ļaužu; gan veci, gan jauni, bet pa lielākai daļai bijušie kareivji un gūstekņi. Kanceleja bij Aleksandra ielā Nr. 122., dz. 25., kur arī pierakstījās.

Pierakstītus mūs izdalīja pa nodaļām un zvodiem.¹¹⁸ Līdz pēcpusdienai tai pašā dienā rota bija pilna. [...] Dažas dienas pēc tam ienāca pavēle – 156 cilvēkiem no rotas jādodas uz Ramocku.¹¹⁹ Rota atteicās. Nepagāja vēl divi dienas, un mums atprasīja ieročus. Rota nedeva un pag. Valdība šē nekā nespēja. Vēl pēc dažām dienām mums paziņoja pāriet uz citu dzīvokli, ko gan rota labprāt negribēja, bet tomēr apmierinājās. Noprasīja mums ieročus kontrolēt, kontrolētus atdošot atpakaļ. Tā mūs muļķoja, kamēr atdevām un tā izrādījāmies atbruņoti. Tad mūs pārveda uz Suvorova ielu Nr. 99, seminārā. Nevienš neko ļaunu nedomāja. Pieņāca Ziemas svētki. Rota sāka palikt arvien nemierīgāka; mūs gribēja sūtīt uz fronti, kur nākot dažādi ķīnieši un krievi. Rota negāja, jo zināja pašu biedrus un brāļus nākam, bet stingri uzstājās izsniegt ieročus, lai gadījumā varētu aizstāvēt savas intereses. 29. dec. vakarā dabūjām zināt, nakti mūs nāksot apcietināt. Tūliņ sazinājās ar trešo rotu, kas solījās mūs aizstāvēt, jo nospriedām nepadoties. Viss tomēr palika klusu. Otrā rītā plkst. 6:00 pienāca pavēle, ka pirmai un trešai latv. zemes sargu rotām plkst. 13:27 pilnā sastāvā un bez ieročiem, viena vecākā apakšvirsnieka vadībā jāieronasa Suvorova un Matisa ielu stūrī; pretējā gadījumā angļu kuģi atklāšot lielgabalu uguni, apšaudot kazarmes un apkārtni. Tā kā mēs bijām aplenkti, flinšu bij tikai 50 gabalu, un palīdzības nebija ko gaidīt, – lai veltu asins izliešanu novērstu, tad rotai bij jāpadodas. “Marseljēzu” dziedādamas abas rotas nogāja uz noteikto vietu, kazarmēs pamesdamas tikai dežūrētājus. Soļus 300 no Matisa ielas kāds uzkļiedza: stāt! Rotas apstājās. Tikai pa 8 cilvēku pulciņiem drīkstējām tuvoties baltai gvardei, kura tad abas rotas noveda uz Citadeli cietumā. Uz kazarmēm angļi izšāva apm. 6 šāvienus, kas diezgan patuvi tām gaisā sasprāga. Plkst. 9:00 pienāca Rīgas vācu rota, ieņēma kazarmes un sāka ieročus meklēt, izmētādami visas drēbes pa

zemi. Flintes atrada. Plkst. 12:00 uz cietumu aizveda arī vēl palikušos. Cietuma kambaros salika pa 4 cilvēki. Vakarā visus pa kārtai noveda kancelejā, kur pierakstīja vārdu, un atkal atpakaļ. Pēc kāda brīža trešo rotu visu atsvabināja, bet no pirmās tikai 29 cilvēkus. Nakts pagāja klusu. Otrā rītā plkst. 8:00 viens vācu oficiers un 4 kareivji apgāja visus kambarus, noprasīdami, kā sauc. Kuram nu bij lemts, izveda ārā. Turpat ar valdziņu sasēja uz muguras rokas un tā izveda 11 cilvēkus, no kuriem viens gan tika vaļā. Pēc kāda britiņa mēs dzirdējām, ka sētā briesmīgi lūdzas. Es uzkāpu uz logu un redzēju, ka 4 cilvēki nostādīti pie sienas sasietām rokām. Viens nokrita ceļos un briesmīgi lūdzās, lai atstājot pie dzīvības, bet velti. Kareivis piegāja pie muguras un sāka lauzt rokas, lai ceļas augšā. Pārējie 6 bij ievesti šķūnī. Padeva signālu, norībēja divas zaves un 10 nevainīgi noslepkavotas dvēseles šķīrās no šīs pasaules. Turpat izkārpīja bedrīti un aiz kājām viņus tur iestiepa, salikdami rindās un aizrušīnot. Tas bija šausmīgs skats. Pēc tam cietumā briesmīga nezināšana. Ko tikai kāds nāca pa durvīm, katrs gaidījām, ka pienāks arī mūsu reize stāties pie sienas un saņemt savu lodi. Tāda neziņa vilkās 4 dienas. Piektās dienas rītā slēdzējs paziņoja, mūs laidīšot vaļā. Plkst. 10:00 tas visiem attaisīja klapītes vaļā. Mums radās cerības uz kautko. Angļu kuģi pameta ostu. Līdz vakaram mums pulkstens rokās vien stāvēja. Slavēta lai stunda, kad mēs tikām ārā! Sirsnīgu pateicību pirmā rota izsaka tiem biedriem, kas mūs atpestīja no mokām, kādas bij jāiztur tajās 5 dienās.”¹²⁰

Presē neparādās nekāda sīkāka informācija, nav minēti uzvārdi¹²¹ un dienesta pakāpes, un arī Latvijas Valsts vēstures arhīvā materiālu par šiem notikumiem praktiski nav. Visticamāk, nopratināšanu un tiesas protokoli iznīcināti, valdībai pametot Rīgu.

Sekas

Ziņa gan par kara tiesu un nāvessodu “savējiem” izplatījās strauji un noteikti šokēja sabiedrību. Saprotams, ne jau desmit nošautie radīja tādu rezonansi laikā, kad tūkstoši bija krituši frontēs, bet gan tas, ka “savējo” valdība liek nošaut “mūsējos”. Pie tam tas viss brīdī, kad pati valsts pastāvēšana lielākajai daļai jau šķita izsapņota: pie Inčukalna bija ciesta sakāve, Sarkanā armija strauji tuvojas Rīgai, turīgie pilsoņi masveidā centās uzklūt uz kuģiem vai ietikt vilcienos, varas iestādes bija sākušas evakuēties.

Šajās janvāra pirmajās dienās pieeši sāka saslīmt vai vienkārši neieradās darbā¹²² daudzi Apsardzības ministrijas ierēdņi; pat tāda ranga darbinieki kā Apsardzības ministrijas Kancelejas priekšnieks apakšpulkvedis Pēteris Silenieks¹²³ un Galvenā štāba priekšnieka vietnieks Gustavs Grīnbergs¹²⁴ (kopā 41 ierēdnis¹²⁵). Citi virsnieki sāka saslīmt jau ātrāk (piemēram, kapteinis Mārtiņš Hartmanis jau 25. decembrī¹²⁶).

Zemessardzes latviešu vienības vienkārši izjuka – vairākums latviešu karavīru un apakšvirsnieku dezertēja: 1. rota gandrīz pilnā sastāvā, no 2. rotas dezertēja aptuveni 174 virsnieki un karavīri līdz ar savu komandieri, no 3. rotas – aptuveni 180 karavīri un virsnieki, 360 pilnībā apbruņotās Instruktoru rotas virsnieki (LKNS savulaik īpaši atlasīti, kuriem nu nekādi nevarēja pārņemt simpātijas pret lieliniekiem un uzņēmību pret “lielinieku aģitāciju”), 225 abu Latgales rotu virsnieki un karavīri. Kā vēlāk atcerējās pulkvedis Augusts Apsītis:

“[...] virsnieku rezerves rotai izsniedza franču parauga bruņu cepures un puskažociņus. [...] Kad nu sāka izdot bruņu cepures un puskažociņus, izrādījās, ka rotā atrodas tikai apmēram puse no visiem karavīriem.

[...] *Pārējie rotas karavīri izklīda un rotā vairs neieradās*".¹²⁷

Latviju steigā pameta gandrīz visi uzskaitē esošie augstākie virsnieki – t. sk. pulkvedis M. Peniķis, apakšpulkveži Jānis Ruškevics, Roberts Kļaviņš, Jānis Imaks, apsardzības ministra biedri G. Grīnbergs un apakšpulkvedis R. Dambītis, kurš devās uz Dāniju vai Vāciju (daļa atgriezās pavasarī, daļa vēl vēlāk), bet citi brauca pat uz Krieviju, lai karotu Antona Deņikina (*Anton Denikin*) u. c. “balto” armijās. Ministrijas kancelejas ierēdnis Jānis Simbruks paskaidrojumā J. Zālītim rakstīja, ka algas Apsardzības ministrijas darbiniekiem un virsniekiem sāka izmaksāt 3. janvārī no rīta, taču plkst. 9.00 pārtrauca – valdība bija prom, sargposteņi noņemti, ierēdņi muka kur kurais. Plkst. 10.00 Rīgā palikušie virsnieki ielauzušies J. Simbruca dzīvokli un aizveduši ar varu uz ministriju turpināt algu izmaksu.¹²⁸

Noskaņojumu var raksturot īsi: panika, viss ir zaudēts!

No vairāk nekā 2000 vīru lielajiem zemessardzes latviešu spēkiem¹²⁹ pāris dienās pāri bija palikuši vien aptuveni 400 karavīri, kas saglabāja uzticību Pagaidu valdībai – Studentu rota jau bija Jelgavā, bet apakšpulkeža Oskara Kalpaka vadībā 3. janvāra rītā bija vien 217 vīri, kas devās no Rīgas uz Jelgavu.¹³⁰ Te redzam, ka pāris dienās pēc eksekūcijas Latvijas bruņoto spēku latviešu vienības bez nevienas kaujas zaudēja aptuveni ¾ personālsastāva!

Pēc dažiem mēnešiem Liepājas Jaunformējamo spēku adjutants A. Bļodnieks savā pārskatā gan norādis, ka īstenībā tomēr nav bijis nekāda dumpja, un sliecas to saistīt ar latviešu un vāciešu propagandisko pretstāvi: “*Kad vienu no šīm rotām vajag atlaist uz mājām [...] tad vācieši to diezgan nevar izbazinēt kā dumpi latviešu karaspēkā, aiz “pārskatīšanās” savā oficiālā ziņojumā*

pierakstot pie vienas rotas vēl klāt divas-trīs citas”, ko izprovocējusi vācu vadība, bet vēlāk savā propagandas arsenālā pārņēmuši latvieši, lai attaisnotu Pagaidu valdības rīcību.¹³¹ To pašu atzīst arī Otto Nonācs:

*“Nekādas sacelšanās vārda istā nozīmē latviešu rotās nebija, kā to gan vēlējās nostādīt vācieši. Bija tikai zināmas pazīmes, ka rotas kareivji gatavojas nepaklausīt saviem virsniekiem. Lai tas atklāti neizpaustos, latviešu karaspēka vadība nolēma rotu izformēt, kas toreizējos apstākļos, attiecīga apbruņojuma trūkuma dēļ, nebija izdarāms ar saviem spēkiem vien.”*¹³²

Visu, kas īstenībā notikā 1918. gada 29. un 30. decembrī, diemžēl laikam neuzzināsim, ja vien netiks atrasti jauni avoti, taču, runājot par šo laiku, tomēr vajadzētu izvairīties no viennozīmīgiem vērtējumiem, it sevišķi, ja tie tapuši vēlāk un balstās uz kādu konkrētu ideoloģisku skatījumu.

Ir skaidrs, ka Pagaidu valdībai tobrīd bija praktiski neiespējami administratīvi uzturēt disciplīnu zemessardzes vienībās – jāatceras, ka tas bija pēcrevolūciju laiks, kad jebkāda augstāku dienesta pakāpju autoritātes atzišana un prasība pēc bezierunu paklausības tika uzverta kā atgriešanās pie “vecās kārtības”, nācās vairāk paļauties uz pašu karavīru godaprātu un lojalitāti. Saprotams, ka mēģinājums ieviest disciplīnu ar varu izsauca sašutumu un vilšanos.

Toties patiesi var respektēt to, ka it kā absolūtā bezizejā tomēr atradās ļaudis, kas “nemeta plinti krūmos”, bet saglabāja ticību savai valstij un turpināja cīņu,¹³³ beigu beigās panākot lūzumu kara gaitā un nosargājot šo jauno valsti. Maz militārajā vēsturē bijis gadījums, kad tik nelieliem spēkiem, kādi bija Latvijas zemessardzei 1919. gada janvāra sākumā, tik militāri un politiski bezcerīgā situācijā izdevies noturēties un beigu beigās pat uzvarēt.

ATSAUCES UN SKAIDROJUMI

- ¹ Pavēle par dokumentācijas iznīcināšanu, 27.12.1918. Latvijas Nacionālais arhīvs, Latvijas Valsts vēstures arhīvs, Rīga (turpmāk – LNA LVVA), 1468-1-131, 43. lp.
- ² MĀRTIŅŠ PENIĶIS. Latvijas armijas sākums un viņas darbība līdz 1919. gada 8. oktobrim. Rīga 1927; MĀRTIŅŠ PENIĶIS. Latvijas nacionālās armijas cīņas 1919. gada vasarā un rudenī. Rīga 1931; MĀRTIŅŠ PENIĶIS. Latvijas armijas sākums un cīņas Latvijā līdz 1919. g. jūlijam. Rīga 1932; MĀRTIŅŠ PENIĶIS (red.). Latvijas atbrīvošanās kara vēsture. 1.–2. sēj. Rīga 2005. u. c.
- ³ ALESKANDRS PLENSNERS, ALEKSANDRS KALĒJS (red.). Mūsu armija tapšanā, valsts izcīnīšanā un tagadējos sasniegumos. Rīga, 1929.
- ⁴ Pamatā pilsoniskās “Jaunākās Ziņas” un eseru “Uz Priekšu!”, jo mērķis ir saprast, kā situāciju redzēja tieši latviešu, nevis vācbaltiešu vai krievu sabiedrība.
- ⁵ Šī raksta tapšanas gaitā izskatītie LNA LVVA fondi: 1468., 1515., 1313., 2570., 2574., 3601., 3405., 5192., 5627., 5434., 5601., 6033.
- ⁶ EDGARS ANDERSONS, Latvijas vēsture 1914–1920. Stockholm, 1967, 279. lpp.
- ⁷ Ibidem, 287. lpp.
- ⁸ Par to informēja 18. oktobrī Vācijas pilnvarotais Gerhards fon Šulce-Gefernics (*von Schulze-Gaevernitz*), kuru pavadīja Pauls Šimans. Ibidem.
- ⁹ No latviešu puses padomes darbā dalību ņēma mācītājs Kārlis Avots (Cēsu pārstāvis), skolotājs Juris Blaus (Rīgas pārstāvis), jurists Andrejs Krastkalns (Rīgas pārstāvis), ārsts Kārlis Morics Lejiņš (Rīgas pārstāvis), arhitekts Konstantīns Pēkšēns (Rīgas pārstāvis), jurists Frīdrihs Veinbergs (Rīgas pārstāvis), Oskars Eliass (Jaunvāles pagasts), Jānis Priede (Vestienas pagasts), Jēkabs Valdmanis (Slokas pagasts). A. Krastkalnu un J. Valdmani ievēlēja Apvienotās padomes prezidijā.
- ¹⁰ Dibināta 1917. gada novembrī Valkā, taču 1918. gadā līdz ar Vācijas armijas tuvošanos evakuējās uz Iekškrīeviju.
- ¹¹ ANDERSONS, Latvijas vēsture 1914–1920, 344. lpp.
- ¹² 23. novembrī “Jaunākās Ziņas” pirmo reizi šajā gadā publicē informāciju par slepkavībām un laupīšanām uz ielām Rīgā; pirms tam iznākušajos numuros šādu ziņu praktiski nav.
- ¹³ Krusta ugunis: Vēstule no Rīgas. In: Jaunākās Ziņas, 30.11.1918., 1. lpp.
- ¹⁴ Jebkāda politiskā darbība bija aizliegta, partijas likvidētas, to biedri izklīduši. Pat sociāldemokrāti, kam bija liela pieredze pagrīdes darbībā, to praktiski bija pārtraukuši. Tikai 1918. gada rudenī, atslābstot okupācijas režīma stingrībai, radās iniciatīvas grupas, lai atjaunotu politiskās partijas.
- ¹⁵ Sapulce pilsētas apsardzības lietā. In: Jaunākās Ziņas, 16.11.1918., 1. lpp.
- ¹⁶ 3. decembris. In: Latvijas Kareivis 1938, Nr. 275, 1. lpp.
- ¹⁷ AUGUST WINNIG. Am Ausgang der deutschen Ostpolitik : persönliche erlebnisse und erinnerungen. Berlin: Staatspolitischer Verlag, 1921, S. 13.
- ¹⁸ ANDERSONS, Latvijas vēsture 1914–1920, 356. lpp.
- ¹⁹ Vācijas VIII armijā bija aptuveni 75 000 vīru. ANDERSONS, Latvijas vēsture 1914–1920, 344. lpp.
- ²⁰ Tas nebija vienpusējs akts: 1918. gada 11. novembrī Vācijas un Antantes parakstīto pamiera noteikumu jeb Kompjeņas līguma 15. pants anulēja Brestļitovskas miera līgumu.
- ²¹ ANDERSONS, Latvijas vēsture 1914–1920, 348. lpp.
- ²² Kopā Lielbritānijas kara flotes operatīvo spēku Baltijas jūrā viceadmirāļa Sinklēra (*Rear-Admiral Sir Edwyn S. Alexander-Sinclair, K.C.B., M.V.O*) pakļautībā 1918. gada decembrī un 1919. gada janvārī Rīgas jūras līcī atradās sešu vieglo kreiseru eskadra (*Cardiff, Calypso, Caradoc, Cēres, Cassandra, Coventry*) un flotile no sešiem iznīcinātājiem (*Verulam, Valkyrie, Vendetta, Vortigen, Westminster, Wakeful*), diviem mīnukuģiem (*Princess Margaret, Angora*), diviem vieglajiem mīnu traleriem (*Myrtle, Gentian*) un trīs mīnu traleriem (*Banbury, Lanark un Hexham*).
- ²³ Vietējās ziņas: Viena nedēļa. In: Jaunākās Ziņas, 26.11.1918., 1. lpp.

- ²⁴ Preses apskats. In: Jaunākās Ziņas, 26.11.1918., 1. lpp.
- ²⁵ ANDERSONS, Latvijas vēsture 1914–1920, 357. lpp.
- ²⁶ 1914. gada 1. septembrī (19. augustā pēc v. st.) Krievijas valsts domnieks no Vidzemes, Jānis Goldmanis, uzstājoties domē, zvērēja latviešu uzticību impērijai un caram, bet 15. septembrī aicināja latviešu laikrakstos denuncēt aizdomīgas personas, kas varētu būt pretkrieviski elementi. ANDERSONS, Latvijas vēsture 1914–1920, 30. lpp.
- ²⁷ Vietējās ziņas: Latviešu strēlnieki ceļā uz dzimteni? In: Jaunākās Ziņas, 28.11.1918., 1. lpp.
- ²⁸ Vietējās ziņas: Baumas. In: Jaunākās Ziņas, 29.11.1918., 1. lpp.
- ²⁹ Latvija. In: Jaunākās Ziņas, 10.12.1918., 1. lpp.
- ³⁰ Vietējās ziņas. Ibidem.
- ³¹ Ibidem.
- ³² Vietējās ziņas. In: Jaunākās Ziņas, 13.12.1918., 1. lpp.
- ³³ Vietējās ziņas. In: Jaunākās Ziņas, 17.12.1918., 1. lpp.
- ³⁴ Latvija: Lielinieki izsludinājuši savu valdību Latvijā. In: Jaunākās Ziņas, 23.12.1918., 2.–3. lpp.
- ³⁵ Stučka un latvju strēlnieki – Latvijas iekarošanas pretinieki. In: Jaunākās Ziņas, 22.12.1918., 5. lpp.
- ³⁶ Laika ainas: Baumas. In: Jaunākās Ziņas, 24.12.1918., 3. lpp.
- ³⁷ Vietējās ziņas. In: Jaunākās Ziņas, 23.12.1918., 4. lpp.
- ³⁸ Latvijas Pagaidu Valdības rīkojums par dažu nodokļu paaugstināšanu. In: Jaunākās Ziņas, 24.12.1918., 1. lpp.
- ³⁹ Vietējās ziņas. Ibidem, 5. lpp.
- ⁴⁰ Baumas. In: Jaunākās Ziņas, 27.12.1918., 1.–2. lpp.
- ⁴¹ Vietējās ziņas. In: Jaunākās Ziņas, 03.01.1919., 2. lpp.
- ⁴² Piemēram: “*Laikrakstos periodiski parādās ziņas, kuras kaitē valsts aizsardzības interesēm, tādēļ noteikti lūdzam neievietot jūsu laikrakstā nekādas ziņas attiecībā uz Apsardzības ministrijas darbību, ja tādas netiek iesūtītas oficiāli no ministrijas. Galvenā štāba Priekšnieka palīgs J. Bach.*” 14. decembra Rīkojums preseī. 14.12.1918. LNA LVVA, 1468-1-131, 16. lp. u. c.
- ⁴³ Vietējās ziņas: Paziņojums. In: Jaunākās Ziņas, 28.11.1918., 1. lpp.
- ⁴⁴ Vietējās ziņas: Paziņojums. In: Jaunākās Ziņas, 01.12.1918., 1. lpp.
- ⁴⁵ Vietējās ziņas. In: Jaunākās Ziņas, 15.12.1918., 1. lpp.
- ⁴⁶ Vispārējais stāvoklis Latvijā (intervija ar A. Vinnigu). In: Kurzemes Vārds 1919, Nr. 2, 2. lpp.
- ⁴⁷ Vietējās ziņas: Demonstrācijas. In: Jaunākās Ziņas, 03.12.1918., 1. lpp.
- ⁴⁸ Vietējās ziņas: Demonstrācijas. In: Jaunākās Ziņas, 04.12.1918., 1. lpp.
- ⁴⁹ Vietējās ziņas. In: Jaunākās Ziņas, 06.12.1918., 1. lpp.
- ⁵⁰ Parlamentārisms. In: Jaunākās Ziņas, 07.12.1918., 1. lpp.
- ⁵¹ Baltijā pamatā bija dislocētas landesvēra vienības, t. i., no vecāka gadagājuma rezervistiem komplektētas otrās un trešās šķiras karaspēka daļas, no kuru personālsastāva gaidīt disciplīnu un cīņassparu bija diezgan veltīgi.
- ⁵² Līdz tam okupācijas vara noraidīja visus ierosinājumus par šādu paš aizsardzības spēku dibināšanu.
- ⁵³ Tā kā latvieši apspriedi boikotēja, to pārstāvjus tālākām sarunām 18. oktobrī turp nogādāja policija piespiedu kārtā. ANDERSONS, Latvijas vēsture 1914–1920, 344. lpp.
- ⁵⁴ Vietējās ziņas: Paš aizsardzība. In: Jaunākās Ziņas, 16.11.1918., 1. lpp.
- ⁵⁵ Ibidem.
- ⁵⁶ Uzaicinājums! In: Jaunākās Ziņas, 15.11.1918., 1. lpp.
- ⁵⁷ ANDERSONS, Latvijas vēsture 1914–1920, 344. lpp.

- ⁵⁸ Vietējās ziņas: Brīvprātīgo pieteikšanās. In: Jaunākās Ziņas, 15.11.1918., 1. lpp.
- ⁵⁹ Vietējās ziņas. In: Jaunākās Ziņas, 19.11.1918., 1. lpp.
- ⁶⁰ Apsardzības ministra v. i. pavēle, 20.11.1918. LNA LVVA, 1468-1-1, 1. lp.
- ⁶¹ ANDERSONS, Latvijas vēsture 1914–1920, 359. lpp.
- ⁶² Ibidem.
- ⁶³ Vienošanās par zemessardzes projektu, 07.12.1918. LNA LVVA, 1468-1-134, 3. lp. (130. l., 10.–14. lp.).
- ⁶⁴ Par Latvijas brīvprātīgo apsardzību. In: Jaunākās Ziņas, 10.12.1918., 1. lpp.
- ⁶⁵ Vietējās ziņas: Latviešu virsnieku sapulce. In: Jaunākās Ziņas, 10.12.1918., 1. lpp.
- ⁶⁶ “5. februārī 1919. g. N° 232. Liepājā. Latvijas Zemessargu Virspavēlniekam. Pretēji 7. dezembrī 1918. g. Latvijas un Vācijas valdību priekšstāvju noslēgtam līgumam, Latvijas zemessargi tiek dēvēti par Baltijas zemessargiem. Ievērojot to, lieku Jums priekšā nekavējoši pārdēvēt un turpmāk lietot vienīgi Latvijas zemessargu (die Lettländische Landeswehr) nosaukumu. Ministrs: J. Zālītis, Ģenerālštāba Priekšnieka vietā: A. Plensners.” Rikojums preseī, 05.02.1919. LNA LVVA, 1468-1-133, 68. lp.
- ⁶⁷ JĀNIS ĶĪSELIS. Ciņā par dzimteni. Atmiņas par brīvības ciņām 1918.–1919. g. Rīga 1936, 16. lpp.
- ⁶⁸ “[...] virsnieki, kuri bija komandēti uz Limbažiem, nodibināt apsardzības nodaļu, esot uzvedušies ļoti piedauzīgi, visu laiku pavadīdami dzeršanā. Tas esot pret viņiem sacēlis ne tikai strādniekus, bet arī māju īpašniekus. Minētiem virsniekiem Vainišu Pēr saimnieks esot iedevis 1000 rbl. Un Sārmu muižas rentnieks agronoms Alberiņš – 500 rbl., lai tie šīs summas izlietotu apsardzības vajadzībām. Bet virsnieku darbība tanī virzienā Limbažos nekādi neesot pierādījusies. Rīga, 29. decembrī 1918. g. Vispārīgās Nodaļas Priekšnieks J. Bach.” Ziņojums no Limbažiem, 29.12.1818. LNA LVVA, 1468-1-131, 47. lp.
- ⁶⁹ Latvijas Pagaidu Valdības Likumu un Rikojumu Krājums. Rīga 1919, 360. lpp.
- ⁷⁰ Ibidem, 361. lpp.
- ⁷¹ Cēsis pieteicās ap 300, bet ieradās Rīgā tikai 40 karavīri poručika Jāņa Puriņa vadībā.
- ⁷² Latvijas Pagaidu Valdības Likumu un Rikojumu Krājums, 360. lpp.
- ⁷³ ĶĪSELIS, Ciņā par dzimteni, 17. lpp.
- ⁷⁴ Karalauka virtuve.
- ⁷⁵ Bļodnieka atskaite Plensneram [bez datējuma, taču skaidrs, ka rakstīts ziemā Liepājā – A. B.]. LNA LVVA, 2574-4-79, 19. lp.
- ⁷⁶ Runa ir par mantām no agrāk rīdzinieku izlaupītajām Krievijas armijas noliktavām.
- ⁷⁷ ĶĪSELIS, Ciņā par dzimteni, 21. lpp.
- ⁷⁸ Tai laikā rotmistrs Arnolds Artum-Hartmans – 1. rotas ložmetējnieku komandas komandieris.
- ⁷⁹ ĶĪSELIS, Ciņā par dzimteni, 17.–18. lpp.
- ⁸⁰ Ibidem, 21.–22. lpp.
- ⁸¹ OTO NONĀCS, V. ŠREINERS. Pēc 18. novembra: Tautas Padomes locekļu memoāri. Rīga 1933, 5. lpp.
- ⁸² II Ventspils kājnieku pulks. Liepāja 1936, 132.–138. lpp.
- ⁸³ Pulkv. ARVĪDS KRĪPENS. Neatkarības un Cēsu rotas karavīriem sanākot. In: Latvijas Kareivis 1938, Nr. 24, 2. lpp.
- ⁸⁴ Apsardzības ministra pavēle, 24.12.1918. LNA LVVA, 1468-1-1, 9. lp.
- ⁸⁵ Literatūrā nav sastopams šī virsnieka vārds un sīkākas ziņas. Pagaidām šķiet, visticamāk, tas varētu būt Karls Šeiberts (Pirmajā pasaules karā I un II šķiras Vācijas dzelzs krusta kavalieris, Anhaltes kara krusta un Austrijas militārā krusta kavalieris).
- ⁸⁶ Pulkveža V. Ozola vēstule K. Ulmanim, 16.01.1919. LNA LVVA, 1468-1-135, 530.–531. lp.
- ⁸⁷ Vietējās ziņas. In: Jaunākās Ziņas, 22.11.1918., 1. lpp.

- ⁸⁸ Vietējās ziņas. In: Jaunākās Ziņas, 24.11.1918., 1. lpp.
- ⁸⁹ Sākumā rotu komandēja apakšpulkvedis Jānis Imaks, pēc tam praporščiks Jānis Ūselis, tad štāba kapteinis Liepiņš, pēc viņa štāba kapteinis Kupre – komandējošais sastāvs mainījās vai ik nedēļu.
- ⁹⁰ Lūgums rakstīts rokrakstā, un uzvārds gandrīz nesalasāms: “Kruptimfr”. Citur dokumentos figurē kā “Kuhp-Kupre”, piemēram: “*Pavēle № 22. Rīga, 31. decembrī, 1918. gadā [...] 8§ 1-ās latviešu rotas komandieri Kuhp-Kupre par dienesta pienākumu neizpildīšanu un bēgšanu nododu tiesai. Iepriekšēju izmeklēšanu trīs dienu laikā uzdodu izdarīt 2-ās latviešu rotas komandierim Skujiņam. Parakstītājs: ministrs (J. Zālītis).*” Apsardzības ministra rīkojums, 31.12.1918. LNA LVVA, 1468-1-1, 2. lpp.
- ⁹¹ 1. rotas komandiera iesniegums Apsardzības ministram, 08.12.1918. LNA LVVA, 1468-1-133, 2. lpp.
- ⁹² Piemēram, Studentu rotā virsniekus nevis iecēla, bet gluži atbilstoši jaunajam laikam ievēlēja kareivji paši.
- ⁹³ VALDIS BĒRZIŅŠ (sast.). Dokumenti stāsta: Latvijas buržuāzijas nākšana pie varas. Rīga 1988, 108. lpp. Līguma oriģināli nav saglabājušies ne Latvijas, ne Vācijas arhīvos un tiek pieminēti tikai laikabiedru atmiņās, kā arī tālaika presē, taču Vācijā izplatītie vervēšanas aicinājumi un savervēto algotņu ierašanās, to cīņas Latvijas teritorijā, kā arī prasības par dienestu piešķirt apsolīto zemi apstiprina, ka šāda vienošanās pastāvējusi.
- ⁹⁴ Pilsoņu tiesības vācu zaldātiem. In: Jaunākās Ziņas, 31.12.1918., 4. lpp.
- ⁹⁵ Vispārējais stāvoklis Latvijā (intervija ar A. Vinnigu). In: Kurzemes Vārds 1919, Nr. 2, 2. lpp.
- ⁹⁶ Rīkojums 1. latviešu rotai, 25.12.1918. LNA LVVA, 1468-1-132, 23. lpp.
- ⁹⁷ Bijušā Rīgas Revolucionārās kara komitejas, vēlāk Padomju Latvijas Centrālās izpildkomitejas locekļa Jāņa Mirāma ziņojums, 14.05.1933. Ibidem, PA36-3-1, 14.–15. lpp.
- ⁹⁸ No Pagaidu Valdības. In: Jaunākās Ziņas, 31.12.1918., 4. lpp.
- ⁹⁹ Mirāma ziņojums, 14.05.1933. LNA LVVA, PA36-3-1, 15. lpp.
- ¹⁰⁰ Par algu izmaksām, 22.12.1918. Ibidem, 6033-1-100, 23.–24. lpp.
- ¹⁰¹ Mirāma ziņojums, 14.05.1933. Ibidem, PA36-3-1, 91. lpp.
- ¹⁰² NONĀCS, ŠREINERS, Pēc 18. novembra, 13. lpp.
- ¹⁰³ Vilis Purenis, Kārļa dēls, dzimis 1901. gadā Rīgā. Olava tirdzniecības skolas skolēns, LSDSP biedrs, iestājies zemessardzē, lai piedalītos aģitācijas darbā.
- ¹⁰⁴ Arnolds Mežsargs, Krišjāņa dēls, dzimis 1901. gadā Rīgā. Rīgas pilsētas elementārskolas skolnieks, LSDSP biedrs, iestājies zemessardzē, lai piedalītos aģitācijas darbā.
- ¹⁰⁵ Krievijas impērijā, vēlāk PSRS visai izplatīta bija paraža saisināt iestāžu un amatu nosaukumus, vairākus vārdus sapludinot vienā, piemēram, “revolucionārā komiteja” – “revkom”.
- ¹⁰⁶ Mirāma ziņojums, 14.05.1933. LNA LVVA, PA36-3-1, 16. lpp.
- ¹⁰⁷ NONĀCS, ŠREINERS, Pēc 18. novembra, 14. lpp.
- ¹⁰⁸ No: ĒRIKS JĒKABSONS. Rīga 1918. gada beigās – 1919. gada sākumā un Lielbritānijas karakuģu eskadras vecākā virsnieka liecība par situāciju. In: Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls 2016, Nr. 3, 171. lpp.
- ¹⁰⁹ Mirāma ziņojums, 14.05.1933. LNA LVVA, PA36-3-1, 16. lpp.
- ¹¹⁰ Kurzemes Vārds 1919, Nr. 1, 4. lpp.
- ¹¹¹ Jaunākās Ziņas, 31.12.1918., 4. lpp.
- ¹¹² “*Ministrija kategoriski atsauc ziņas par 3. Latviešu zemes sargu rotas sacelšanos. Gluži otrādi: šī rota ir pilnīgi uzticama un sastādas no krietniem kareivjiem. Rotas atbrūošana uz dažām stundām izskaidrojama tikai ar to, ka atradās vienā ēkā ar pirmo rotu un pēc pēdējās atbrūošanas varētu notikt, ka daļa zaldātu paslēpjas šīs rotas telpās. Ģenerālštāba priekšnieks J. Plensners; Vispārīgās nodaļas priekšnieks: J. Bach.*” Ziņojums presei, 01.01.1919. LNA LVVA, 1468-1-135, 118. lpp.

- ¹¹³ No Pagaidu Valdības. In: Jaunākās Ziņas, 31.12.1918., 4. lpp.
- ¹¹⁴ Padomju varas atjaunošana Latvijā un Latvijas PSR iestāšanās PSRS sastāvā: dokumenti un materiāli. Rīga 1987, 56. lpp.
- ¹¹⁵ Tālaika presē figurē gan lakonisks “uz angļu pavēli”, gan “kara tiesa no visu tautību priekšstāvjiem”, taču netiek konkretizēti ne tiesas sastāvs, ne notiesāto vārdi.
- ¹¹⁶ Kara tiesa. In: Jaunākās Ziņas, 01.01.1919., 6. lpp.
- ¹¹⁷ Apsardzības ministra pavēle, 30.12.1918. LNA LVVA, 3033-1-103, 6. lpp.
- ¹¹⁸ No kr. val. *zvod* – vads, armijas apakšvienība, aptuveni 30 vīru. Trīs vadi veido rotu.
- ¹¹⁹ Mūsdienās Ieriķi.
- ¹²⁰ Vēstule redakcijai. In: Uz Priekšu, 14.01.1919., 3. lpp.
- ¹²¹ Vārdi un uzvārdi publicēti sakarā ar t. s. komunāru bērēm Esplanādē 14. janvārī, kur kopā apbedīja gan nošautos zemessargus, gan lieliniekus, kas krituši apšaudēs ar aizejošo Vācijas armiju.
- ¹²² Varai brūkot. In: Uz Priekšu, 03.01.1919., 1. lpp.
- ¹²³ Silenieka iesniegums, 29.12.1918. LNA LVVA, 6033-1-100, 30. lp.
- ¹²⁴ Grinberga iesniegums, 29.12.1918. Ibidem, 31. lp.
- ¹²⁵ Rikojums atbrīvot no darba ierēdņus, kas kopš janvāra sākuma nepilda pienākumus veselības stāvokļa dēļ (01.02.1919.). Ibidem, 1468-1-1, 18. lp.
- ¹²⁶ Hartmaņa iesniegums, 25.12.1918. Ibidem, 1468-1-279, 7. lp.
- ¹²⁷ A. APSĪTS. Par Kalpaka bataljona gaitām 1918./19. g. In: Latvju varoņu gaitas. Red. Fr. Virsaitis. Rīga 1938., 9. lpp.
- ¹²⁸ J. Simbruka ziņojums par naudas līdzekļiem kasē, atstājot Rīgu (02.07.1919.). LNA LVVA, 1468-1-139, 133. lp.
- ¹²⁹ Rīgas aprinča apsardzības priekšniekam pulkvedim Kreicbergam 1. janvāra vakarā tika uzdots iznīcināt visus brīvprātīgo un mobilizēto sarakstus, zīmogus un saraksti par iedzīvotāju pieņemšanu kara dienestā un evakuēties uz Jelgavu. Apsardzības ministra rikojums. Ibidem, 6033-1-293, 3. lp.
- ¹³⁰ M. PENIĶIS. Latvijas armijas sākums un ciņas. Rīga 1932, 23. lpp.
- ¹³¹ Bļodnieka atskaite Plensneram. LNA LVVA, 2574-4-79, 19. lp.
- ¹³² NONĀCS, ŠREINERS, Pēc 18. novembra, 6. lpp.
- ¹³³ Tiesa gan, ar zināmiem noteikumiem: 07.01.1919. Pagaidu valdības sēdē apsardzības ministrs Zālītis informēja klātesošos, ka latviešu virsnieki O. Kalpaka vadībā viņam iesnieguši prasību: gatavi Liepāju aizstāvēt tikai gadījumā, ja valdība garantēs ostā kuģi un aizbraukšanas iespēju sakāves gadījumā. PV MK sēdes protokols. LNA LVVA, 1468-1-82, 17. lp.

SUMMARY

In 1918, the territory of the modern Latvia was occupied by German army. At the beginning of November in Kiel, Germany there was a riot of German sailors, which started the so-called November revolution. In the atmosphere of liberty, political parties of local citizens in Latvia were being organised. On November 17, the representatives of the right- and left-wing parties reached an agreement to organise a unified representative body – the People’s Council of Latvia (*Latvijas Tautas Padome*, LTP), which in November 18, 1918 proclaimed the Republic of Latvia and established a Provisional Government.

The Provisional Government signed an agreement with the representatives of Germany about establishment of militia as the armed forces of the state. The units were formed

according to the ethnic principle: Baltic German, Latvian, and Russian. In addition, Latvian units were also divided by the social class: the company of officers, the company of students, and the companies composed of simple workers and peasants. As a result, Marxist agitation resonated well within the 'simple' companies, and their loyalty to the Provisional Government was questionable. The trust was further diminished by the Government's political dependency on the occupation forces, as well as by a list of less-than-well considered decisions.

The Soviet Russian government proclaimed the Brest peace agreement null and void, and the so-called Red Army started to advance to the west, i.e., the Baltic states. Majority of the ordinary citizens greeted the 'red' riflemen if not as liberators, then definitely as their own folk.

On December 29, the 1st Latvian company refused to obey the order to go to the front, where at that moment the Baltic German and Russian units were fighting a superior force. On December 30, early in the morning, the commandment ordered the mutineers to lay down their weapons, but they refused to do so. The barracks were surrounded in a close circle by the units loyal to the Provisional Government, but the British cruiser "Ceres" on the request of the Provisional Government opened fire at the barracks.

Only then, seeing that resistance was futile, the mutineers laid down their weapons and came out of the barracks with their hands raised and singing *La Marseillaise*. 191 soldiers and 2 officers were arrested (as well as 10 civilians from the surrounding buildings, who had loudly exclaimed their support to the Latvian soldiers) and were taken under the guard of a convoy through Suvorova Street to Citadele prison to be incarcerated. In the afternoon of December 30, the court of war was summoned consisting of representatives of the German army, the mission of Great Britain and Latvian Provisional Government. After reviewing the case of the mutiny of the 1st and the 2nd Latvian companies, out of 71 accused, 10 militiamen were sentenced to death and executed.

The news, both about the court of war and about execution of 'our own folk' spread quickly and certainly shocked the society. Clearly, it was not solely due to the death of ten people at the time when thousands had died in the multiple fronts. Rather it was the fact that 'our own' government ordered execution of 'our own folk'. Moreover, it happened at the moment when the dream about an independent state seemed already lost: the forces of the Provisional Government were retreating, the Red Army rapidly advanced towards Riga. The Latvian militia units simply fell apart – the majority of Latvian soldiers and lower officers deserted the ranks. In the course of a few days, the 2000-strong Latvian units were reduced to 420 men still loyal to the Provisional Government and under the commandment of Oskars Kalpaks retreated from Riga to Jelgava. Manifestly, in the course of just a few days after the executions Latvian armed forces had lost $\frac{3}{4}$ of their personnel without even engaging in a single battle.